

De achttiende-eeuwse Faculteit der Theologie te Leuven vóór de verlichte hervormingen

J. ROEGIERS

M. Deneckere merkt terecht op dat de Verlichting 'activistische' kenmerken vertoont¹. De verlichte regeerders en hun medewerkers zijn steeds druk in de weer om hun nieuwe opvattingen in de praktijk om te zetten. Zij organiseren en reorganiseren rusteloos, niet op de eerste plaats om de verandering in se - zoals hun behoudsgezinde tijdgenoten hun verwijten - maar om het gehele openbare leven aan te passen aan 'les lumières du siècle'. Hun reorganisatiepogingen nagaan, samen met de weerstand waarop deze gestoten zijn, is een goede manier om inzicht te verwerven in de bedoelingen en de opvattingen van de verlichte politici en van hun tegenstanders.

We hebben ons voorgenomen een dergelijk onderzoek te wijden aan de tussenkomsten van de verlichte Brusselse regering en van het Weense hof in de organisatie en het leven van de achttiende-eeuwse universiteit te Leuven, speciaal in de faculteit der theologie. Wij menen dat daar een interessante mogelijkheid ligt om kennis te maken met de opvattingen en de doelstellingen omtrent kerkelijke en onderwijsproblemen van onze achttiende-eeuwse politici, van hun medewerkers en van hun tegenstanders.

Een eerste moeilijkheid waarmee men bij een dergelijk onderzoek geconfronteerd wordt, is onze gebrekkige kennis van de situatie waartegen de regering en sommige academici te Leuven het opnamen. Over de organisatie van de achttiende-eeuwse universiteit en van haar onderwijs, over de feitelijke werking van de universitaire instellingen, zijn we slecht ingelicht. De degeijkste literatuur over de instellingen van de oude universiteit is zelf ouder dan de achttiende eeuw². De meer recente algemene syntheses door Brants en Van der Essen zijn zeer summier, steunen bijna uitsluitend op de zeventiende-eeuwse werken van Vernulaeus en Valerius Andreas, en hebben weinig oog voor de evolutie van de instellingen³.

1. M. DENECKERE, 'De Revolutie tegemoet. 1748-1795', *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* (Utrecht-Antwerpen, 1955) VIII, 289.

2. N. VERNULAEUS, *Academia Lovaniensis. Libri III. Ejus Origo, Incrementum, Forma, Magistratus, Facultates, Privilegia, Scholae, Viri illustres, Res gestae* (Leuven, 1627; 2e dr. 1667); VALERIUS ANDREAS, *Fasti Academici Studii Generalis Lovaniensis* (Leuven, 1635; 2e dr. 1650).

3. V. BRANTS, *L'Université de Louvain. Coup d'oeil sur son histoire et ses institutions (1425-1900)* (Brussel, 1900); L. VAN DER ESSEN, *Une institution d'enseignement supérieur sous l'Ancien Régime. L'Université de Louvain (1425-1797)* (Brussel-Parijs, 1921). Een heruitgave van dit laatste werk, aangevuld tot 1940: L. VAN DER ESSEN, *L'Université de Louvain (1425-1940)* (Brussel, 1945).

Over de vroege organisatie en geschiedenis van de faculteit der theologie zijn we beter ingelicht door de reeds wat oudere studie van H. de Jongh⁴. Tussen 1546 en 1617 heeft de faculteit echter grondige hervormingen ondergaan, die in grote lijnen definitief bleven tot het midden van de achttiende eeuw. Zij werden nog nooit systematisch bestudeerd.

In een lijvige studie beschreef A. Verhaegen de achttiende-eeuwse universiteit in het algemeen⁵. Dit boek is het werk van een katholiek politicus, die in de heetste dagen van de grote schoolstrijd een pamflet schrijft tegen staatsinmenging in onderwijszaken. Het verzet van de Leuvense universiteit tegen Jozef II, zijn voorgangers en zijn medewerkers, moet model staan voor de actuele strijd tussen katholieken en liberalen. Over de organisatie van de achttiende-eeuwse universiteit en de feitelijke situatie geeft hij interessante inlichtingen, die bijna alle teruggaan op dezelfde bron⁶. Als geheel blijft dit overzicht echter te oppervlakkig om goede diensten te kunnen bewijzen.

Dit artikel is bedoeld om enigszins in de geschetste leemte te voorzien. Het wil een overzicht bieden van de organisatie van de faculteit der theologie te Leuven en haar onderwijs en van het dagelijks leven aan de faculteit vóór de grote hervormingen. Als uitgangspunt namen we de situatie omstreeks 1730, het moment van de definitieve onderdrukking van het jansenisme te Leuven. De hervormingen zetten in omstreeks 1754, maar kregen pas ca. 1780 een ingrijpend karakter; het hoogtepunt ervan vormde de vervanging van de faculteit der theologie door een Seminarie-Generaal in 1786. De Brabantse Omwenteling en de daaropvolgende jaren tot 1797, datum van de opheffing van de universiteit, vormden een periode van soms zeer reactionair herstel van de vroegere situatie.

We menen dat dit overzicht ook nuttig kan zijn als achtergrond bij biografische studies van oud-studenten of hoogleraren van de universiteit.

Voor deze studie maakten we gebruik van onuitgegeven bronnen die zich bevinden in de drie voornaamste depots waarin archieven van de oude universiteit zijn

4. H. DE JONGH, *L'ancienne Faculté de Théologie de Louvain au premier siècle de son existence (1432-1540)* (Leuven, 1911).

5. A. VERHAEGEN, *Les cinquante dernières années de l'ancienne Université de Louvain (1740-1797)* (Gent, 1884).

6. NI. het uitvoerig rapport over de situatie van de universiteit en haar onderwijs, dat door J. Marci, proost van de St.-Pieter te Leuven en kanselier van de universiteit, en P. J. Marant, 'verlicht' professor in de theologie, op bevel van de regering werd samengesteld in 1778-1779. Cf. VERHAEGEN, *Dernières années*, 213-214, die het werk ten onrechte aan Marant alleen toeschrijft. De eerste versie, van de hand van Marant zelf en wellicht uitsluitend diens werk, berust thans in het Algemeen Rijksarchief te Brussel als nr. 116 van het Fonds Universiteit van Leuven. De definitieve versie in een afschrift door een regeringsambtenaar berust in hetzelfde fonds als nr. 117. Een ander afschrift van deze tweede versie, gemaakt voor C. F. de Nelis berust in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel als Handschrift 17588-17590; dit laatste afschrift werd door Verhaegen gebruikt.

terechtgekomen: het Algemeen Rijksarchief te Brussel (Fonds Universiteit van Leuven), het Bisschoppelijk Seminarie te Gent (Fonds Van de Velde), en het archief van het Grootseminarie te Haaren (bij 's-Hertogenbosch). Ook enkele stukken uit het archief van de Geheime Raad en van de Secretarie voor Staat en Oorlog bezorgden nuttige inlichtingen⁷.

VISITATIO, STATUTEN, GEWOONTEN EN REGLEMENTEN

De organisatie van de achttiende-eeuwse faculteit der theologie steunde hoofdzakelijk op twee documenten; de Visitatio van 1617 en de faculteitsstatuten.

Na de zware crisis van de zestiende eeuw onderwierpen de aartshertogen in 1606-1617 de ganze universiteit aan een grondige visitatie in al haar geledingen. De neerslag hiervan vormde een document dat in 153 artikelen een nieuwe 'grondwet' voor de universiteit bevatte. Uitgevaardigd door de aartshertogen in 1617 en door

7. Over de geschiedenis en de verspreiding van de Leuvense archieven na 1797 zie: F. CLAEYS-BOUUAERT, 'J. F. Van de Velde et les archives de l'ancienne Université de Louvain', in: *Mélanges historiques offerts à Charles Moeller* (2 dln, Leuven, 1914) II, 502-515 en de inleiding van H. DE VOCHT, *Inventaire des archives de l'Université de Louvain, 1426-1797, aux Archives Générales du Royaume à Bruxelles* (Leuven, 1927). Alleen de stukken te Brussel zijn volledig geordend en beschreven. Voor Gent beschikt men over drie onvolledige deelinventarissen door F. CLAEYS-BOUUAERT, 1 'Inventaire de documents relatifs à l'ancienne Université de Louvain (Faculté de Théologie) conservés au Grand Séminaire de Gand', in: L. VAN DER ESSEN e.a., *V Université de Louvain à travers cinq siècles* (Brussel, 1927) 273-308; 2 'Inventaire de pièces d'archives provenant de l'ancienne Université de Louvain', *Revue d'histoire ecclésiastique*, LUI (1958) 796-829 en *Ibidem*, LIV (1959) 66-114; 3 'Jean-Francois Van de Velde. Professeur et bibliothécaire de l'ancienne Université de Louvain, 1743-1823. Notice biographique, suivie d'un inventaire de documents concernant sa vie et ses oeuvres', *Ephemerides Theologicae Lovanienses*, XXXV (1959) 904-919. Een voorlopige klassering van het hierin niet beschreven deel van dit fonds is bijna voltooid; wij bereiden een definitieve ordening en inventaris van het ganze fonds voor. Het archief te Haaren werd deels en vrij summier beschreven door E. VAN CAUWENBERGH, 'Inventaire de documents relatifs à l'ancienne Université de Louvain conservés au Séminaire diocésain de Bois-le-Duc à Haaren', in: VAN DER ESSEN e.a., *V Université*, 261-272. De stukken werden voor enkele jaren geordend door Dr. P. Harkx en opnieuw genummerd. De onuitgegeven inventaris kan ter plaatse geraadpleegd worden. Gaarne danken wij hier Dr. Harkx, die ons de consultatie van deze archieven op velerlei wijzen heeft vergemakkelijkt. Bij het ter perse gaan van dit artikel vernamen wij dat het Fonds Leuven uit Haarlem werd overgebracht naar het Archief van het Aartsbisdom te Mechelen, waar het voortaan kan geraadpleegd worden. - We gebruiken voortaan de volgende sigels: ABSG Archief van het Bisschoppelijk Seminarie te Gent, Fonds Van de Velde; AGH: Archief van het Grootseminarie te Haaren, Fonds Leuven; ARAB.FUL: Algemeen Rijksarchief te Brussel, Fonds Universiteit van Leuven; ARAB, GR: Algemeen Rijksarchief te Brussel, Archief Geheime Raad; ARAB, SSO: Algemeen Rijksarchief te Brussel, Archief Secretarie voor Staat en Oorlog. Een deel van dit materiaal konden we reeds gebruiken voor onze verhandeling 'Jan Frans Van de Velde en de Universiteit van Leuven vóór de oprichting van het Seminarie-Generaal, 1743-1786. De Faculteit der Theologie en het Jozefisme', die we onder leiding van Prof. Dr. J. A. van Houtte hebben aangeboden tot het verkrijgen van de licentie.

de paus bevestigd, bleef de *Visitatio* tot onder Jozef II het gehele universitaire leven bepalen⁸.

De artikelen 50 tot 74 van de *Visitatio* zijn gewijd aan de faculteit der theologie. De taak van de faculteit wordt gedefinieerd (art. 50), de opdrachten van de verschillende professoren worden omschreven en de dagen en uren van de colleges vastgelegd (art. 52-63). De taak van het *Strictura Collegium* en de vereisten voor de verschillende graden vormen het voorwerp van een volgende reeks beschikkingen (art. 64-74).

Artikel 51 van de *Visitatio* bepaalde dat de statuten van de faculteit, voor zover die niet in tegenspraak waren met de nieuwe voorschriften, stipt moesten nageleefd worden. De Leuvense theologen, die toen pas, zeker na 1596, de statuten hadden vernieuwd, hebben het blijkbaar niet nodig geoordeeld dat werk nog eens over te doen en de statuten aan te passen aan de *Visitatio*. We constateren in elk geval dat de statuten uit 1596-1617 tot bij de opheffing van de universiteit enerzijds globaal bleven gelden, maar anderzijds, voor zover ze in strijd waren met de *Visitatio*, niet meer werden toegepast⁹.

De *doctores regentes* hadden het recht de statuten te wijzigen na drie daartoe uitdrukkelijk bijeengeroepen vergaderingen. Na 1617 werd slechts éénmaal van deze mogelijkheid gebruik gemaakt. In 1774 werd besloten dat de decaan van de faculteit voortaan bij gelijkheid van stemmen een beslissende stem zou mogen uitbrengen¹⁰.

Behalve door de *Visitatio* en de statuten werd het leven van de faculteit ook geregeld door talrijke gewoonten en afspraken die mettertijd kracht van wet ver-

8. De tekst van de *Visitatio* werd uitgegeven door P. F. X. DE RAM in zijn '*Codex Veterum Statutorum Academiae Lovaniensis*', die verscheen als appendix bij J. MOLANUS, *Les quatorze livres sur l'histoire de la ville de Louvain* (Commission Royale d'Histoire, Brussel, 1861) II, 944-979 en door V. BRANTS in de *Recueil des ordonnances des Pays -Bas. Règne d'Alben et Isabelle* (Brussel, 1912) II, 326-339. Documenten betreffende deze *Visitatio* en commentaar vindt men bij E. H. J. REUSENS, *Documents relatifs à l'histoire de l'Université de Louvain* (Leuven, 1908) 568-648.

9. Uitgave van deze statuten door DE RAM, '*Codex Veterum*', 1014-1028. Dat ze ten vroegste dateren uit 1596, blijkt uit het feit dat volgens deze statuten de *Summa* van Thomas van Aquino reeds de *Sententiae* van Petrus Lombardus heeft vervangen als leerstof voor de scholastieke theologie, die nu door twee professoren wordt gedoceerd. Deze vernieuwingen werden in 1596 ingevoerd. Over deze wijziging en over de twee oudere versies van de statuten, cf. DE JONGH, *Faculté de Théologie*, 58-62. Het handschrift waarnaar De Ram de statuten van 1596-1617 heeft uitgegeven, is wellicht te identificeren met ARAB, FUL 385. Het mooie humanistische boeken-cursief waarin dit stuk is gesteld, verwijst naar het eind van de zestiende of het begin van de zeventiende eeuw; dit verzorgde handschrift op perkament is dus wellicht het origineel zelf. In het archief van de oude Universiteit te Haaren bevindt zich als nr. 349 een afschrift op papier van deze statuten. Het werd vervaardigd in 1697 en druk gebruikt tot het eind van de achttiende eeuw (cf. noot 14).

10. Zie de *Acta Facultatis* van 11 februari 1774, ARAB, FUL 390, 453. Volgende tekst werd ingelast in het handschrift met de statuten, AGH 325, f. 34v°: "Declarat facultas sacra, et, in quantum opus est, statuit et ordinat, quod Decanus in omnibus electionibus, aut aliis negotiis, quae per

kregen, alhoewel ze soms nooit op papier werden gezet¹¹. Daarnaast werden door de faculteit zelf regelmatig reglementen uitgevaardigd, vooral in verband met de disputen en de examens. Sommige van die voorschriften raakten in onbruik, zonder ooit expliciet te worden afgeschaft; andere werden regelmatig opnieuw ingeschep¹². Sommige van deze beschikkingen werden door de Brusselse regering bevestigd of opgedrongen. Tot ca. 1754 trad de faculteit echter naar binnen toe meestal als autonoom wetgever op.

DE STRICTA FACULTAS OF REGENTES, EN DE LATA FACULTAS

Het feitelijke bestuur van de faculteit lag in handen van de acht doctores regentes die de *Stricta Facultas* vormden. Hun aantal lag vast sinds het midden van de zestiende eeuw¹³. Nieuwe regenten werden gecoöpteerd tijdens de jaarlijkse plechtige zitting van de faculteit op St.-Hiëronymusdag (30 september). Verkiesbaar was elke doctor in de theologie die te Leuven verbleef en deelnam aan het leven van de faculteit; hij moest niet noodzakelijk een leeropdracht vervullen. Volgens een oude gewoonte, bevestigd door de statuten, waren een Augustijn en een Dominicaan lid van de het *Strictum Collegium*, alhoewel zij geen colleges gaven aan de faculteit, maar wel vaak aan het *Studium* van hun eigen orde.

De nieuw verkozen regenten moesten in hun eed o.a. zweren, de fameuze articuli Lovanienses over de pauselijke onfeilbaarheid en de genadeleer te onderschrijven en te verdedigen¹⁴.

suffragia DD. Regentium terminantur, debeat habere votum deliberativum, prout habent alii Regentes, quod simul erit decisivum in casu paritatis, feretque suffragium suum primo loco, postquam negotium debite erit propositum.'

11. Over verschillende van die gewoonten worden we ingelicht door de talrijke rapporten van J. Marci, in ARAB, SSO, en vooral door Marci en Marant in hun groot rapport van 1778-79 (cf. noot 6). Rijk aan inlichtingen zijn ook de mémoires van Marant. Deze Jozefistische hoogleraar (1743-1812) werd na zijn gedwongen vertrek uit Leuven tijdens de Brabantse Omwenteling, benoemd tot proost te Harelbeke en schreef omstreeks 1793 op 900 blzn zijn versie neer van de universitaire geschiedenis van 1774 tot 1792. Dit geschrift bevat ook tal van inlichtingen over de organisatie en vooral de concrete werking van de universitaire instellingen. De autograaf is thans ARAB, FUL 373.

12. Een verzameling dergelijke reglementen in ARAB, FUL 485. Toevoegingen en veranderingen aan deze reglementen of nieuwe publicaties treft men aan in de *Acta Facultatis*, ARAB, FUL 390, vooral 4, 137-138, 295-296, 303, 388, 391, 453-454, 525 en FUL 391, ff. 51 en 57v°.

13. DE JONGH, *Faculté de Théologie*, 70-71. Over de regenten zie *Visitatio*, art. 64-65 in: DE RAM, 'Codex Veterum', 960 en de *Statuta* in *Ibidem*, 1022-1023.

14. De formule die door de achttiende-eeuwse regenten moest bezworen worden, vindt men in appendix bij de *Statuta Facultatis* in AGH, 349, f. 27, samen met de handtekeningen van de regenten die haar hebben onderschreven van 1706 tot 1781. Na die datum durfde men deze verklaring blijkbaar niet meer eisen van de nieuw aangestelde Jozefistisch gezinde regenten. Al dergelijke eden werden trouwens afgeschaft bij decreet van 19 augustus 1782 (P. VERHAEGEN, ed., *Recueil des ordonnances des Pays-Bas autrichiens*, XII (Brussel, 1894) 196). Deze artikelen waren steeds min of meer geheim gehouden; zij werden nooit meegedeeld aan de regering, die in 1766 en 1782 de

De regenten regelden alle belangrijke zaken die de faculteit aanbelangden. Zij namen de examens af, presideerden de disputen en beslisten over het toekennen van de graden. Zij verdeelden onder elkaar de vrij belangrijke inkomsten die de faculteit ontving uit geïncorporeerde tienden, uit de opbrengsten van roerende en onroerende goederen en uit de rechten die betaald werden door de studenten. Het jaarlijkse totaal per regent bedroeg in de achttiende eeuw gemiddeld f. 1100. —, maar kon soms oplopen tot f. 1500.— indien één of meer leden van het Strikt college wegvielen of wanneer uitzonderlijk veel disputen plaats hadden¹⁵.

Bij zijn opname in de faculteit betaalde de nieuwe regent een vrij hoog admissiegeld en tijdens het eerste jaar van zijn regentaat werden de inkomsten van de doctor regens novellus verdeeld onder de overige regenten. Tijdens dat jaar mocht hij geen licentiedisputen of licentieact voorzitten en kwam hij niet in aanmerking voor een provisoraat¹⁶.

De overige doctores in de theologie die te Leuven verbleven, en die vaak reeds doceerden, vormden de Lata Facultas. In de achttiende eeuw waren er dat zelden meer dan twee of drie, daar zij over geen specifieke inkomsten beschikten. Zij hadden geen enkele bestuursbevoegdheid binnen de faculteit, maar waren wel stemgerechtigde leden van het Concilium Universitatis, de academische senaat. Met min of meer ongeduld wachtten zij het overlijden of de verdere promotie van een regent

tekst van alle eedformules aan de universiteit opeiste (cf. dossier in ARAB, GR 1069 A en de Acta Facultatis, ARAB, FUL 390, 355-356). Wij achten het nuttig hier de volledige tekst van deze omstreden (en onuitgegeven?) artikelen weer te geven: "Infrascripti declaramus et promittimus nos sub beneplacito S. Sedis Apostolicae in scholis theologicis, tam in disputationibus quam in lectionibus constanter defensuros et proposituros, primo: infallibilitatem summi pontificis quaestiones fidei et morum ex Cathedra definitis, ejusque super concilia generalia superioritatem; secundo: gratiam per se et ab intrinseco efficacem pro statu naturae lapsae; tertio: praedestinationem omnino gratuitam ad gloriam pro eodem statu; caeterasque sententias quae communiter in schola nostra Lovaniensi defendi consueverunt."

15. Een overzicht van de verschillende inkomsten van een regent omstreeks 1770-1780 vindt men in een lijstje in ABSG, 74b. Deze inkomsten kwamen hoofdzakelijk uit vier bronnen: 1° de tienden van Bierbeek, Neervelp en Blanden (jaarlijks voor elk van de acht regenten ca. f 520,-); 2° de hoeve van de faculteit te Bierbeek (elk ca. f 100,-); 3° het cijnsboek (elk ca. f 30,-) en 4° de rekening van de bedel over de rechten betaald door de studenten en door de doctorandi, over verschillende gratificaties, over de grote tienden van Hamont, een deel van de tienden van Schijndel (N.Br.) etc. (per jaar normaal elk ca. f 400,- a 500,-). We hebben een gedetailleerd overzicht van de jaarlijkse inkomsten van professor J. F. van de Velde als regent over 1777-1785 gegeven in onze onuitgegeven licentiaatsverhandeling 'Jan Frans Van de Velde en de Universiteit van Leuven ...' (Leuven, 1970) 134 en 270-274; het jaarlijks totaal loopt soms op tot f 1419,-. Samen met zijn inkomsten als bibliothecaris, president van het H.-Geest college, professor regius in de Schriftuur en andere vergoedingen voor universitaire ambten, bracht dit het jaarlijkse totaal op soms meer dan f3800,-.

16. Als admissierecht betaalde hij f 140,- aan de kas van de faculteit en f 12,- aan elke regent die hem had gecoöpteerd. Hierover en over het jaar jejunium, zie de Statuta in: DE RAM, 'Codex Veterum', 1022 en de lijsten met de inkomsten van een regent in ABSG, 74b of met de inkomsten van J. F. Van de Velde in AGH, 400 en ABSG, VII en VI8.

af. Intussen moesten zij regelmatig de openbare disputen bijwonen, wilden zij ooit voor een regentschap in aanmerking komen¹⁷.

Het feit dat de plaats van regent niet gebonden waren aan de leerstoelen binnen de faculteit, gaf herhaaldelijk aanleiding tot wrijvingen. Er waren immers acht leerstoelen en van de acht regenten behoorden minstens de twee regulieren niet tot het docentenkorps, zodat normaal twee professoren behoorden tot de Brede Faculteit. Een reglement van de aartshertogen uit 1614 bepaalde dat tenminste twee van de vier professores ordinarii, die door de stad werden aangesteld, lid moesten zijn van de Strikte Faculteit¹⁸. In 1736 trachtte E. de Laittres, professor regius in de scholastieke theologie, bij voorrang een regentschap te verkrijgen¹⁹. In 1749 en opnieuw in 1765 poogde J. Lenglé, professor ordinarius, met steun van het gouvernement, zijn kandidatuur op te dringen²⁰. De faculteit handelde telkens op dezelfde manier: op een vraag van de regering antwoordden de regenten dat de tegenkandidaten van De Laittres en Lenglé, alhoewel jonger, meer geschikt waren, daar zij regelmatig de disputen hadden bijgewoond. Zij hielden hardnekkig vast aan hun coöptatierecht. Een regeringsdecreet stelde hen telkens in het gelijk²¹. Gewoonlijk coöpteerden de regenten volgens anciënniteit²².

De vergaderingen van de faculteit werden voorgezeten door de decaan, die net als de rector van de universiteit en op dezelfde dagen, om het halfjaar werd verkozen²³. Bij deze verkiezingen, die gebeurden volgens gewone meerderheid, volgde de faculteit gewoonlijk een beurtrol.

De decaan moest de Strikte Faculteit bijeenroepen op vaste dagen en indien één van de leden erom verzocht. Hij bracht ook, in naam van de faculteit, verslag uit op de Congregationes Universitatis, de zittingen van de academische senaat waarin elke faculteit over één stem beschikte. Met de rector en de deputati van de vier andere faculteiten beraadslaagde hij in de Deputationes over de lopende zaken van de universiteit en bereidde hij de Congregationes voor. Hij vertegenwoordigde de

17. Zie *Jde jVisitatio*, art. J64-65 in DE RAM, 'Codex Veterum', 960 en verder ook het rapport van Marci-Marant, ARAB, FUL 117, ff. 25-27, en de mémoires van Marant, ARAB, FUL 373, 8-9. Ook de plebaan van St.-Pieter te Leuven werd traditioneel beschouwd als lid van de Lata Facultas, alhoewel hij sinds lang geen leeropdracht meer waarnam.

18. Decreet van 19 juni 1614 in: BRANTS, *Recueil*, 232-233.

19. Acta Facultatis, ARAB, FUL 390, 94-99, 100-105 en 117-118; dossier in ARAB, FUL 436.

20. ARAB, FUL 390, 221, 229-230 en 348-349.

21. Cf. de decreten van 18 maart 1738 en 10 januari 1750 ingelast in de Acta, ARAB, FUL 390, 117-118, 229-230. In 1765 eindigde de zaak met het overlijden van Lenglé.

22. Rapport van Marci-Marant ARAB, FUL 117, f. 27. In 1777 werd J. F. Van de Velde als regent gecoöpteerd, alhoewel hij nog geen leerstoel bekleedde (hij was wel interimaris). De tegenkandidaat P. Wuyts was ordinarius sinds 1773 en tevens de oudste van beiden. ARAB, FUL 390, 522. Marci en Marant stippen dit als eerder uitzonderlijk aan in hun rapport van 1779, ARAB, FUL 117, ff. 26 en 61 v°.

23. Over de functie van decaan, cf. Statuta in: DE RAM, 'Codex Veterum', 1023-1024.

faculteit bij sommige plechtigheden. Hij bewaarde de zegels van de faculteit en de registers met de Statuten en met de Acta van de faculteit.

De decaan had geen eigenlijk gezag over zijn mederegenten. Pas in 1774 werd hem bij gelijkheid van stemmen een beslissende stem toegekend; hij moest echter als eerste zijn stem uitbrengen²⁴. Bij het einde van zijn ambtstermijn stelde hij een verslag op, dat hij eigenhandig inschreef in de Acta Facultatis²⁵.

Als college vervulde de Strikte Faculteit der theologie ook opdrachten naar buiten uit. Een van haar voornaamste opdrachten, vaak in samenwerking met de professoren in het kerkelijk recht, was het beantwoorden van consultaties vanwege de vorsten, de bisschoppen en andere universiteiten. De faculteit antwoordde nooit op vragen van particulieren, maar liet dit over aan één of meer professoren, die dan optraden in eigen naam²⁶. In de achttiende eeuw werden de consultaties door de regering stilaan zeldzamer, om tenslotte omstreeks 1760 te verdwijnen. De verlichte regering achtte zich best in staat om zonder de hulp van de, in haar ogen achterlijke, theologen haar problemen op te lossen²⁷. De meeste kwesties die vroeger als materiae mixtae golden, werden nu trouwens beschouwd als louter staatszaak. De bisschoppen en vooral de aartsbisschop bleven steeds de faculteit raadplegen, als de hoogste morele instantie van het land.

De doctores regentes waren verder provisors, d.w.z. inrichtende en controlerende instantie, van het Groot en het Klein H.-Geestcollege. Zij benoemden de president ervan, zagen de rekeningen na en moesten jaarlijks de colleges visiteren²⁸.

Als tiendeheffer benoemde de Strikte Faculteit de pastoors en kapelaans van Bierbeek, Neervelp en Schijndel.

De decaan van de faculteit was ex-officio provisor van het Hoviuscollege en collator van de beurs Trot in het Mechels college²⁹. Een hele reeks functies kwam toe aan de doctor senior regens. Hij verving de decaan bij afwezigheid of afsterven en

24. Cf. *supra*, noot 10.

25. Op 29 februari 1740 vaardigde de faculteit strafmaatregelen uit tegen de decanen die dit nalieten, ARAB, FUL 390, 138. Dat dergelijke maatregelen niet overbodig waren, bewijzen de grote leemten in de Acta van het einde van de zeventiende en het begin van de achttiende eeuw.

26. Cf. [H. F. BRACQ], 'Sur l'ancienne Université de Louvain', *Journal historique et littéraire*, I (1834-35) 625. Tientallen dergelijke consultaties uit de zestiende tot de achttiende eeuw in ABSG tussen de nummers 1 tot 35 en in het ongeklasseerde deel van dit fonds.

27. De laatste echte consultatie door het gouvernement die ons bekend is, is die uit 1758 i.v.m. huwelijken van minderjarigen: cf. Acta Facultatis, ARAB, FUL 390,304-311. Latere vragen van de regering aan de faculteit zijn op een gans andere en soms dreigende toon gesteld. Wanneer in een dépêche van 20 oktober 1768 geïnformeerd wordt naar de mening van de faculteit over een reeks stellingen, verdedigd bij de Leuvense Dominicanen, dan doet de Geheime Raad dit meer om zich ervan te vergewissen dat in de faculteit niet dezelfde "staatsgevaarlijke" ultramontaanse principes worden verdedigd, dan om de preciese mening van de theologen te kennen; deze laatsten antwoorden nochtans zeer omstandig, als op vroegere consultaties. *Ibidem*, 369-377.

28. Zie REUSENS, *Documents*, III, 10-11 en de statuten (dezelfde voor beide colleges) in ARAB, FUL 1468, art. 36.

29. Nota's van J. van der Auwera in ARAB, FUL 149.

zat de faculteitsraad voor indien zaken werden behandeld die de decaan aanging³⁰. Hij was ex-officio provisor van het Pauscollege, het Pelscollege, de colleges van Malderus, Milius en Van Dale, en bovendien provisor of collator van een tiental beursstichtingen³¹. Hij werd praeses disputationum sabbatinalium, een geziene en goed betaalde functie³².

Al de genoemde provisoraten en collatorfuncties werden met enkele gulden per jaar vergoed; zij waren echter vooral van belang door de invloed en de macht die men ermee verwierf binnen en zelfs buiten de universiteit.

Voor haar vergaderingen beschikte de faculteit over een lokaal in de universiteitshallen, de Camera of Aula Facultatis Theologicae. Soms kwam men bijeen in een college, bij een van de regenten. De jaarlijkse plechtige zitting op St.-Hiëronymusdag had plaats in de refter van de Dominicanen, na een mis in de Dominicanerkerk.

De archieven van de faculteit werden in 1736, na het overlijden van professor Stoupy, doctor regens en president van het H.-Geestcollege, uit dit college overgebracht naar de Aula Facultatis. In 1766 werd dit archief geklasseerd door de professoren Wellens en Terswaek³³.

DE BEDIENDEN VAN DE FACULTEIT

De faculteit der theologie had enkele bedienden in dienst, vooral om haar materiële belangen te behartigen.

De voornaamste onder hen was de bedellus, die als secretaris van de faculteit fungeerde³⁴. Hij verwittigde de regenten wanneer de decaan de faculteit liet bijeenroepen, publiceerde de berichten en voorschriften van de Strikte Faculteit en kondigde de disputen, akten en andere plechtigheden aan. Bij de promoties en andere plechtigheden droeg hij de virga van de faculteit. Met zijn handtekening authenticieerde hij alle documenten die van de faculteit uitgingen. Hij moest trouwens erkend zijn als notaris.

In de achttiende eeuw was de bedel tevens ontvanger van de faculteit en hield hij in die functie de boekhouding van de faculteit bij. Alle jura bij inschrijvingen, examens, disputen en akten werden door de studenten aan hem betaald. Bovendien

30. Statuta Facultatis in DE RAM, 'Codex Veterum', 1023.

31. Cf. de lijst van provisoraten en collatorfuncties van J. van der Auwera, senior regens en president van het H.-Geestcollege, opgemaakt tussen 1780 en 1783, in ARAB, FUL 149. Zij telt samen 39 punten!

32. De president van de sabbatinales werd jaarlijks met f 280,- vergoed: cf. een rapport van Marci uit 1785-86 in ARAB, GR 1070 B.

33. Zie de Acta Facultatis van 15 november 1736 en 17 november 1766 in ARAB, FUL 390, 105-106 en 358. Terswaek en Wellens hadden sinds 1761 het centrale archief van de universiteit geordend, cf. DE VOCHT, *Inventaire*, xiv-xv.

34. Zie de Statuta bedelli in de Statuta Facultatis, in: DE RAM, 'Codex Veterum', 1024, 1028 en ARAB, FUL 501.

was hij meestal ontvanger van de tienden en andere rechten van de faculteit te Bierbeek, Neervelp en Blanden³⁵.

Hij had ook het recht verworven de theses te drukken die aan de faculteit werden verdedigd. In de achttiende eeuw was deze functie bijna steeds in handen van leden van de familie Van Overbeke.

De bedel werd geholpen door de thesisdrager, die de gedrukte theses voor de disputen of andere berichten uitgaande van de faculteit moest ronddragen en in de schola theologorum al het nodige moest klaarzetten voor de disputen³⁶.

Een licentiaatsstudent werd door de faculteit aangesteld tot prior vacantiarum en een andere door zijn medestudenten verkozen tot fiscus baccalaureorum; zij speelden een belangrijke rol bij de organisatie van de disputen. Wij komen er later op terug.

DE LEERSTOELEN

Sinds 1596 bestonden te Leuven acht leerstoelen in de theologie, vier 'koninklijke', zo genoemd omdat zij in de zestiende eeuw door de vorsten werden opgericht en nog steeds door 'hun opvolgers werden gecollateerd, en vier gewone of 'van zes weken'³⁷.

De bezoldiging van die leerstoelen bestond uit de inkomsten van een prebende in het St.-Pieterskapittel te Leuven, die samen met de leerstoel werd gecollateerd, en uit nog f. 400.— extra voor de drie 'dagelijkse' professoren³⁸. Deze acht prebenden waren niet alle gelijkaardig.

In 1443 werden de inkomsten van negen parochies door paus Eugenius IV geïn-

35. Cf. de rekeningen van de ontvanger, ARAB, FUL 598-608. Een van de regenten was ontvanger van de tienden van Schijndel (N.Br.), geïncorporeerd in de faculteit. Een deel van dit geld bezorgde hij aan de bedel voor de faculteitskas, een ander deel was bestemd voor beursstichtingen. De pastoor van Schijndel zorgde voor de inning van de gelden, bijgestaan door een onderontvanger. Het grootste deel van het archief van het Leuvense beheer van deze tienden, berust in AGH als een afzonderlijk fonds. Enkele stukken in ARAB, FUL 531-539.

36. Cf. Condiens voor de Thesis Drager in ARAB, FUL 486.

37. Heel wat gegevens over de leerstoelen en een lijstje van de titularissen vindt men bij J. WILS, 'Les professeurs de l'ancienne Faculté de théologie de l'Université de Louvain (1432-1797)', *Ephemerides Theologicae Lovanienses*, IV (1927) 338-358. Dit artikel bevat echter storende fouten en spreekt niet over de regentes.

38. Deze f 400,- waren voor de helft afkomstig van de Staten van Brabant en voor de andere helft ofwel van een rente op de accijnzen van het vleeshouwersambacht te Leuven (voor de professor in de Schriftuur en voor één professor in de scholastiek) ofwel van een rente op de koninklijke domeinen in Brabant die door de St.-Pietersabdij te Gent met dit doel was afgestaan. Cf. VALERIUS ANDREAS, *Fasti* (2e dr.) 15 en Liste des leçons en théologie uit 1754 in ARAB, GR 1070. A. F. CLAEYS-BOUUAERT schrijft in zijn *Contribution d'histoire économique de l'ancienne Université de Louvain* (Leuven, 1959) 58, dat alle achttiende-eeuwse professoren in de theologie naast hun prebende nog f 200,- ontvingen van de staten en evenveel van de stad. Dit steunt ergens op een misverstand.

corporeerd in het St.-Pieterskapittel, om hiermee tien nieuwe prebenden op te richten. Men noemde deze prebenden *secundae foundationis*, in tegenstelling met de reeds bestaande. Twee ervan werden verbonden aan leerstoelen in de theologie. De paus hechtte ook twee van de bestaande prebenden, dus *primae foundationis*, aan theologische leerstoelen. Een derde prebende van de eerste stichting werd bestemd voor de plebaan van St.-Pieter, die aanvankelijk onder de professoren werd verkozen; in de achttiende eeuw maakte de plebaan nog steeds deel uit van de *Lata Facultas*, maar hij vervulde sinds lang geen leeropdracht meer³⁹. Al die prebenden en de eraan verbonden leerstoelen werden door het stadsbestuur gecollateerd.

Later verbond Filips II aan de vier koninklijke leerstoelen een prebende van de eerste stichting uit de reeks prebenden in St.-Pieters die reeds voordien ter koninklijke collatie waren⁴⁰.

Een prebende van de tweede stichting bracht in de achttiende eeuw gemiddeld ca. f. 150. — , maar soms geen f. 100.— per jaar op, terwijl de prebenden van de eerste stichting minstens f. 400.— opleverden. Talrijke extra's, als b.v. de te verdelen inkomsten van vacante prebenden, konden hieraan soms tot f. 200. — toevoegen, zodat het gemiddelde ruim f. 530.— bedroeg⁴¹. De kannuniken van de eerste stichting waren echter verplicht tot het dagelijks bijwonen van het koorgebed, het opdragen van de mis op sommige dagen en het beurtelings fungeren als diaken. Die van de tweede stichting moesten de kruinschering ontvangen hebben, maar geen verdere wijding; bij een eventueel huwelijk verloren ze hun prebende en hun leerstoel. Overigens genoten ze dezelfde eer en voorrechten als de andere kanunniken⁴².

Het stadsbestuur en het gouvernement waren verplicht, vóór het collateren van de leerstoelen en de eraan verbonden prebenden, het advies te vragen van de faculteit en zich eraan te houden⁴³.

39. DE JONGH, *Faculté de Théologie*, 43-44; rapport van Marci-Marant, ARAB, FUL, 117, ff. 19v°-22.

40. Dit gebeurde in 1567 met de sinds 1546 bestaande leerstoelen in de Schriftuur en in de scholastieke theologie, en met de nieuw opgerichte leerstoel in de catechismus, en in 1596 bij de oprichting van de tweede leerstoel in de scholastiek. Cf. VALERIUS ANDREAS, *Fasti*, 79; rapport van Marci-Marant, ARAB, FUL 117, ff. 22V-23 en H. DE JONGH, 'Deux lettres se rapportant a la substitution de la Somme de Saint Thomas aux Sentences de Pierre Abélard dans l'enseignement de la Théologie a Louvain', *Analectes pour servir d l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, XXXV (1909) 370-372. CLAEYS-BOUUAERT, Contribution vergist zich opnieuw wanneer hij aan slechts drie of vier professoren in de theologie een prebende *primae foundationis* toekent.

41. Rapport van Marci-Marant, ARAB, FUL 117, f. 21 en een rapport van Marci uit 1785-86 in ARAB, GR 1070 B. Zie verder de lijsten met de inkomsten van J. F. van de Velde, waarover noot 15.

42. Rapport van Marci-Marant, ARAB, FUL 117, f. 20 v°; DE JONGH, *Faculté de Théologie*, 44. Alle professoren in de theologie waren steeds priesters; deze regeling was echter van belang voor de professoren in de rechten en in de geneeskunde.

43. *Visitatio*, art. 150, in DE RAM, 'Codex Veterum', 978.

Drie professores regii, deze in de Schriftuur en de twee in de scholastieke theologie, gaven dagelijks les van 1 oktober tot 13 december en van 13 januari tot 22 juli. De koninklijke professor in de catechismus doceerde op zon- en feestdagen. Twee professores ordinarii onderwezen van half december tot half januari en de andere twee van Magdalena (22 juli) tot Augustinus (28 augustus). Er werden geen colleges gegeven op de talrijke dies academicae, een reeks vastgestelde feestdagen. In september lagen alle academische activiteiten stil. Alle colleges, disputen en de plechtigheden van de faculteit hadden vanouds plaats in de schola theologorum in de universiteitshallen.

De leerstof van sommige lessen werd door de Visitatio nauw omschreven. Als belangrijkste leerstoel van alle gold die in de Schriftuur, opgericht door Karel V in 1546⁴⁴. Dit college werd dagelijks gegeven om 8 uur 's morgens. De titularis moest een commentaar op het ganse Nieuwe Testament brengen, en indien hij daarmee klaar was, van de psalmen of een ander boek van het Oude Testament. Daarna vatte hij terug het Nieuwe Testament aan. Een volledige cursus moest zeven jaar beslaan. In de praktijk werd gedurende de helft van de eeuw enkel over het Nieuwe Testament gesproken. Professor J. Guyaux, titularis van de leerstoel in de Schriftuur van 1723 tot 1774, sprak nooit over het Oude Testament en besteedde meer tijd aan problemen van louter speculatieve en dogmatische aard dan aan echte exege⁴⁵. Dit veranderde onder zijn opvolger, J. F. van de Velde⁴⁶.

De twee koninklijke professoren in de scholastiek verdeelden onder elkaar de Summa Theologica van Thomas van Aquino⁴⁷. Zij doceerden dagelijks, de oudste (in benoeming) om 10 uur, de jongste om 14 uur. De dagen dat er disputen werden gehouden (telkens om 10 uur), werd de eerste les verschoven naar 7 uur⁴⁸. De Visitatio schreef voor, dat één professor de Prima en de Tertia Pars van de Summa (de dogmatiek) zou commentariëren en de andere de Prima secundae en de Secunda secundae (de moraal). Na het beëindigen van een cursus, dus na zeven jaar, wisselden de professoren van stof. Alhoewel de Visitatio hen aanzette om alle vitterijen en filosofische spitsvondigheden uit hun onderwijs te weren en zich

44. Over deze leerstoel, zie DE JONGH, *Faculté de Théologie*, 266; Visitatio, art. 52-54 in: DE RAM, 'Codex Veterum', 957-958; rapport van Marci-Marant, ARAB, FUL 117, ff. 34-38; mémoires van Marant, ARAB, FUL 373, 19-20.

45. Deze bewering van Marant en van Marci wordt gestaafd door de bewaarde nota's van Guyaux in AGH, 368-372.

46. Van de Velde's 'Prolegomena in Sacram Scripturam' uit 1779-1780 zijn bewaard in ABSG. Van de Velde besteedde veel aandacht aan positieve bijbelstudie, gewijde geschiedenis, ook van het Oude Testament, en apologetische argumenten. Hij bleef titularis van deze leerstoel tot in 1797.

47. Over deze leerstoelen, cf. DE JONGH, *Faculté de Théologie*, 266-267; Visitatio, art. 55-61 in: DE RAM, 'Codex Veterum', 958-959; rapport Marci-Marant, ARAB, FUL 117, ff. 38-44 v°.

48. Liste des leçons en théologie, in 1754 opgesteld door de faculteit, in ARAB, Gr 1070 A; rapport van Marci-Marant, ARAB, FUL 117, f. 23 v°. De Visitatio, art. 57, DE RAM, 'Codex Veterum', 958, liet de mogelijkheid open om deze Jes 's zomers om 6 uur te geven; dit was blijkbaar niet gebruikelijk.

te houden aan argumenten uit de Schrift en de Vaders, klaagden alle verlichte figuren, zowel binnen als buiten de faculteit, over 'la scholasticité' en 'eet ergotisme éternel' van het onderwijs in de scholastiek. Eerst Chr. Terswaek, titularis van 1765 tot 1781, deed ernstige pogingen om hieraan te ontkomen⁴⁹. Ook de verdeling tussen dogma en moraal was in de achttiende eeuw zoek geraakt; elke professor doceerde wat hem interesseerde, zonder acht te slaan op het onderwijs van zijn collega⁵⁰.

De koninklijke professor in de catechismus doceerde enkel op zon- en feestdagen, om 10 uur of 10.30 uur⁵¹. Zijn taak was oorspronkelijk een beknopte en systematische uiteenzetting te geven van de hoofdpunten van de christelijke leer, vooral met het oog op de catechese en de pastorale praktijk. In feite was ook deze les mettertijd omgevormd tot een les inde scholastiek; de docent volgde eveneens de orde van de Summa.

De leerstof van deze vier koninklijke leerstoelen moest gespreid worden over zeven jaar, de duur van een volledige cursus. In de praktijk waren er echter heel wat professoren die er tien tot vijftien jaar over deden om rond te komen⁵².

De professores ordinarii bezettende oude leerstoelen die reeds bestonden vóór de koninklijke werden opgericht⁵³. Zij onderwezen slechts tijdens de vacantiae van de dagelijkse professoren, nl. twee van Lucia (13 december) tot de octaafdag van Epifanie (13 januari) en twee andere van Magdalena (22 juli) tot Augustinus (28 augustus). Zij werden 'professoren van zes weken' genoemd, niet omdat zij ongeveer zolang onderwezen, maar omdat de professoren aanvankelijk (vóór 1546) om beurten gedurende zes weken onderwezen en in één ruk hun cursus doornamen⁵⁴. De lessen hadden plaats op de gewone uren; de oudste professor mocht een uur kiezen.

Deze professoren kozen hun leerstof volledig vrij, wat vaak leidde tot doublures met de leerstof van de overige leerstoelen. Zij beperkten zich tot een kleiner tractaat in de theologie of behandelden soms een bijbelboek.

Zoals gezegd, werden deze professoren enkel vergoed door een prebende; twee genoten en prebende uit de eerste fundatie, de andere twee uit de tweede fundatie.

49. Mémoires van Marant, ARAB, FUL 373, 23-26; rapport van Marci aan de regering, 25 september 1783, ARAB, GR 1072 A.

50. Rapport van Marci-Marant, ARAB, FUL 117, ff. 40-42.

51. Deze les wordt niet vernoemd in de Visitatio, alhoewel ze reeds was opgericht in 1569. Zie rapport van Marci-Marant, ARAB, FUL 117, f. 45; Tableau de l'enseignement à l'Université de Louvain door Marci, september 1773, ARAB, GR 1070 B.

52. Zie de mémoires van Marant, ARAB, FUL 373, 20 en 26 en het rapport van Marci-Marant, ARAB, FUL 117, ff. 35 v° en 37.

53. Over deze leerstoelen, cf. het rapport van Marci-Marant, ARAB, FUL 117, ff. 45 v°-46 v°; Liste des leçons uit 1754, ARAB, GR 1070 A.

54. DE JONGH, *Faculté de Théologie*, 72.

LESSEN BUITEN DE FACULTEIT

Sommige colleges in de Artesfaculteit werden enkel door studenten in de theologie bijgewoond. De leerstoelen in de Ethica en in de Eloquentia of Rhetorica werden opgericht in 1447, met als duidelijke bedoeling te Leuven de humanistische idealen te introduceren. Een prebende *secundae foundationis* was eraan verbonden⁵⁵. Mettertijd waren deze lessen echter omgevormd tot een leerstoel in de moraalfilosofie en moraaltheologie, en tot een leerstoel in de Eloquentia Christiana. Gaspar Enoch, professor in de gewijde welsprekendheid van 1753 tot 1790, sprak in zijn colleges zelfs nooit over homiletiek, maar over problemen uit de sacramententheologie, de liturgie, het kerkelijk recht en de kerkgeschiedenis⁵⁶.

Deze twee colleges hadden plaats in de Vicus of Schola Artium op dezelfde dagen en uren als de lessen van zes weken, zodat gedurende die periodes in feite voor de theologen dagelijks drie colleges werden gegeven. De collatie van de leerstoelen kwam toe aan het stadsbestuur.

De lessen in het Hebreeuws en in het Grieks, in het Collegium Trilingue, werden in de achttiende eeuw eveneens enkel door theologanten gevolgd⁵⁷. Deze leerstoelen werden gecollateerd door de drie provisors van het college: de plebaan van St.-Pieter, de oudste seculiere regent in de theologie en de prior van het Leuvense Kartuizer klooster. De titularissen waren gewoonlijk licentiaat in de theologie. Hun wedde uit de inkomsten van het college bedroeg in 1754 slechts f. 366. —. Het college in het Hebreeuws werd gegeven om 9.15 uur en dat in het Grieks aanvankelijk om 13 uur, maar sinds ca. 1750 om 10.45 uur of 12 uur, volgens de wil van de studenten. Zij waren niet verplicht en werden weinig bijgewoond.

Omstreeks 1761-1775 onderwees Augustin Robles, een bekeerde jood, het Hebreeuws en misschien ook andere Oosterse talen bij de Ierse Dominicanen te Leuven. De studenten in de theologie volgden liever deze lessen dan die van de officiële professor van het Trilingue⁵⁸.

55. Cf. H. DE VOCHT, *History of the Foundation and the Rise of the Collegium Trilingue Lovaniense (1517-1550)*, I (Leuven, 1951) 112-115. Over de situatie in de achttiende eeuw, zie de rapporten uit 1754 in ARAB, GR 1070 A en de mémoires van Marant, ARAB, FUL 373, 32-36.

56. Zie de brief van P. J. de Bisschop, professor in de catechismus, aan een lid van de Geheime Raad, 27 september 1773, in ARAB, GR 1072 B. Wat deze, Marant, ARAB, FUL 373, 32-36, en ook Marci in verschillende rapporten hierover beweren, wordt bevestigd door de bewaarde nota's van Enoch in ABSG.

57. Over de oprichting van deze leerstoelen, cf. DE VOCHT, *History*, 112-115, over hun verdere geschiedenis, zie ook F. NÈVE, *Mémoire historique et littéraire sur la Collège de Trois Langues d'Université de Louvain* (Brussel, 1856). Over de situatie in de achttiende eeuw, zie de rapporten uit 1754 in ARAB, GR 1070 A.

58. Robles, geboren te Bordeaux als zoon van een rabbijn, bekeerde zich te Brugge in 1756 en kwam het jaar daarop naar Leuven, aanvankelijk met de bedoeling te studeren. Naast Hebreeuws kende hij Chaldeeus en Syrisch. Na het gedwongen vertrek van J. N. Paquot, professor in het Trilingue, in 1773, solliciteerde Robles bij Neny, Starhemberg en Karel van Lorreinen voor de

DE CURSUS IN DE THEOLOGIE. EXAMENS, DISPUTEN EN GRADEN

Vooraleer toegelaten te worden tot de faculteit der theologie, moest de student eerst een volledige cursus in de Artes doormaken. Gedurende twee jaar verbleef hij in een van de vier pedagogieën van de Artesfaculteit en studeerde er filosofie en natuurwetenschappen⁵⁹. Het peil van dit onderwijs was in de achttiende eeuw bedenkelijk gedaald. Het statutair opgelegde aristotelisme was verworpen tot louter formalisme; de nieuwe gedachtenstromingen en de verworvenheden van de moderne natuurwetenschappen en van de wiskunde drongen er niet door⁶⁰. De eerste aandacht van de verlichte hervormers zou naar deze faculteit gaan. Vanaf 1755 werd het experimenteel onderwijs in de fysica door de regering aangemoedigd en in 1765 werd een nieuw programma voor studies in de Artes ingevoerd⁶¹.

Het lage peil van het onderwijs in de Artes oefende ongetwijfeld een ongunstige invloed uit op de kwaliteit van de theologische studies.

Bij de examens op het eind van de tweejarige studies verwierf men de graad van licentiaat. Om een graad in de theologie te kunnen verkrijgen behoorde men magister artium te zijn. Deze graad werd achteraf, na het betalen van de verschuldigde rechten, zonder veel formaliteiten toegekend tijdens de *actus biretationis*. Reguliere geestelijken behoeften geen getuigschrift van Artesstudieën voor te leggen vooraleer de theologie aan te vatten.

Een volledige cursus in de theologie nam zeven jaar in beslag. Gedurende die tijd was men verplicht te Leuven te verblijven en de colleges en disputen bij te wonen.

leerstoel in het Hebreeuws, alhoewel hij geen academische titels bezat. De theologieprofessoren Wellens, Terswaek, Deckers, Herffs, Ghene, Wuyts en Van de Velde behoorden tot zijn oudleerlingen. Cf. de gegevens bij zijn sollicitaties in ARAB, GR 1070 A.

59. Over de organisatie van het onderwijs in de Artes in de achttiende eeuw, cf. *Visitatio*, art. 125-147 in: DE RAM, 'Codex Veterum', 972-977; *Statuta venerabilis facultatis artium* in: *Ibidem*, 1089-1113; E. REUSENS, *Promotions dans la Faculté des Arts de VUniversité de Louvain*,! (Leuven, 1869) inleiding.

60. De leerstof was vastgelegd in de *Visitatio* en de faculteitsstatuten van 1639. Zij omvatte de bijna volledige werken van Aristoteles, de logische werken van Pophyrius en *De sphaera mundi* van Johannes de Sacrobosco. In de zeventiende eeuw hadden de verdedigers van dit zuiver middeleeuwse programma gezegevierd op de verdedigers van nieuwe richtingen, die het cartesianisme wilden introduceren. De bindingen die bestonden tussen jansenisme en cartesianisme hebben dit laatste nog meer gediscrediteerd. Nadat de deur gesloten was voor de ideeën van Descartes en Geulinckx begon het definitieve verval van de artesfaculteit. Aan de hand van de gravures die de toenmalige studentencursussen sierden, schetste M. DE WULF, *Histoire delaphilosophieenBelgique*(Biusse)-Parijs, 1910) 205-210, een sprekend beeld van het verval van de wijsbegeerte te Leuven in de zeventiende en achttiende eeuw.

61. Cf. het decreet van Karel van Lorreinen van 17 maart 1755 in J. DE LE COURT, ed., *Recueil des ordonnances des Pays-Bas autrichiens*, VII (Brussel, 1890) 461-462. Zie verder VERHAEGEN, *Dernières années*, 197; *mémoires* van Marant, ARAB, FUL 373, 71-73. Over de hervorming van 1765 en vooral over de uitvoering ervan, zijn we slechts zeer schaars ingelicht.

Dispensaties van verblijf werden in de achttiende eeuw enkel toegekend door de regering, op advies van de faculteit⁶².

Voor het behalen van de verschillende graden moesten de studenten examens afleggen en disputen houden.

In de achttiende eeuw was het aantal graden in de theologie herleid tot vier: men werd achtereenvolgens baccalaureus currens, baccalaureus formatus, licentiaat en doctor. De oude graad van baccalaureus sententiarus was niet samen met het Liber Sententiarum verdwenen in 1596, maar pas in de loop van de zeventiende eeuw; de baccalaureus currens werd occasioneel nog betiteld met zijn oude naam van baccalaureus biblicus⁶³.

De student hield zijn eerste dispuut, de Sabbatinales, tijdens het tweedejaar theologie, op zaterdagmiddag; vandaar de naam. De oudste van de regenten, de praeses disputationum sabbatinalium, zat voor en bepaalde vooraf het te behandelen onderwerp. Er waren geen andere professoren aanwezig, wel de overige baccalaureaatstudenten, zodat het dispuut geen openbaar karakter had. In de achttiende eeuw werden de voorgelegde theses sabbatinales niet meer gedrukt⁶⁴.

Tijdens het derde jaar werden de kandidaten voor het baccalaureaat door enkele doctores regentes aan een streng examen onderworpen. Voldeed de student aan de eisen, dan mocht hij zijn eerste publiek dispuut houden, over een bijbelboek naar eigen keuze. Het dispuut werd voorgezeten door de 'meester' van de student. De gewoonte wilde dat de studenten hiervoor de president van het college waar ze inwoonden kozen, tenminste indien deze regent was. Tijdens een korte plechtigheid dezelfde dag of kort daarop werd, na het bezweren van het antijansenistisch formulier, van de bul Unigenitus en van andere eden opgelegd door de faculteit, de graad van baccalaureus currens toegekend⁶⁵.

62. Dergelijke dispensaties moesten rechtstreeks aangevraagd worden bij de gouverneur-generaal, die de zaak liet afhandelen door de Geheime Raad. Deze vroeg het advies van de faculteit. Cf. talrijke dergelijke procedures in de Acta Facultatis, ARAB, FUL 390-391, *passim*. De Visitatio, art. 67, in DE RAM, 'Codex Veterum', 960, bepaalde dat de faculteit zelf om billijke redenen voor één tot anderhalfjaar kon dispensereren.

63. Over de examens, disputen en graden, zie de beschikkingen van de Visitatio, art. 64-74 in: DE RAM, 'Codex Veterum', 960-962; Statuta Facultatis in: *Ibidem*, 1016-1021 en 1024-1028. De statuten en zelfs de Visitatio kennen nog de sententiarus. Zie verder rapport van Marci-Marant, ARAB, FUL 117, ff. 27-29 v° en 82 v° -94 en de verschillende reglementen uitgevaardigd door de faculteit en opgenomen in de Acta Facultatis, ARAB, FUL 390, vooral 4, 137-138, 295-296, 303, 388, 525 en FUL 391, f. 51.

64. De Acta Facultatis van 2 juni 1722, ARAB, FUL 389,105, doen veronderstellen dat deze theses soms gedrukt werden. We kennen geen bewaarde voorbeelden uit de achttiende eeuw.

65. Deze anti-jansenistische eden waren opgelegd bij rectoraal decreet van 20 december 1730, bevestigd bij decreet van Maria-Elisabeth van 2 januari 1731, beide uitgegeven door L. GACHARD, ed., *Recueil des ordonnances des Pays-Bas autrichiens*, IV (Brussel, 1877) 340-343. Het register ARAB, FUL 476 bevat een exemplaar van deze decreten, de eedformulieren en de handtekeningen van alle theologanten die deze hebben onderschreven bij het behalen van de verschillende graden tot het eind van de achttiende eeuw.

Tijdens het vierde jaar had een tweede gelijkaardig examen plaats en daarna een tweede dispuut, ditmaal over een tractaat uit de theologie, wederom voorgezeten door de 'meester'. Na het bezweren van een nieuwe reeks eden werd het formele baccalaureaat verleend. De kandidaat moest de tonsuur ontvangen hebben.

Aanvankelijk werden elk jaar in mei drie regenten aangesteld om te examineren voor het eerste baccalaureaat en drie andere voor het tweede. In 1770 besloot de faculteit dat voortaan de oudste vier regenten zouden ondervragen pro currenti en de jongste vier pro formato⁶⁶. Bij de examens moesten de studenten telkens een getuigschrift van de vorige proef voorleggen en een bewijs dat ze de dagelijkse lessen regelmatig hadden bijgewoond; aan de hand van hun nota's moesten ze bewijzen dat ze regelmatig ook de overige colleges hadden gevolgd⁶⁷. De twee examens voor het baccalaureaat werden afgenomen over de partes van de Summa van Thomas, in dezelfde verdeling als die voorgeschreven voor de professoren in de scholastiek. Ook kennis van de Bijbel stond op het programma⁶⁸. De examens waren dus niet strikt gebonden aan de leerstof van de colleges; het waren trouwens ook niet direct de docenten die ondervroegen over hun stof.

De student zelf koos de materiae, het onderwerp voor zijn dispuuten⁶⁹. Hij moest het bijbelboek of tractaat van zijn keuze en de dag waarop hij wenste te disputeren zes weken op voorhand meedelen aan de fiscus baccalaureorum, een licentie-student. Was er voor die dag nog geen ander dispuut voorzien, dan noteerde deze het dispuut in zijn Liber Fisci. Het gekozen bijbelboek of tractaat mocht' door geen andere student uitgekozen worden vóór het vastgestelde dispuut was doorgegaan.

De kandidaat stelde vervolgens zijn theses op en legde deze ter verbetering en goedkeuring voor aan zijn meester, die ervoor verantwoordelijk was. De theses werden niet zelden geheel of gedeeltelijk door deze professor opgemaakt, die dan van de gelegenheid gebruik maakte om zijn eigen stellingen te laten verdedigen.

66. Acta Facultatis van 1 juni 1770, ARAB, FUL 390, 388: "Ad tollendos certos abusus resoluit Sacra Facultas ut deinceps 4 juniores doctores examinent pro formato, 4 vero seniores pro currenti". Het aanstellen van de zes examinatoren werd telkenjare in de Acta vermeld tot ca. 1750.

67. Acta Facultatis van 7 augustus 1726, ARAB, FUL 390,4: "De Mandato Facultatis publicata est ordinatio injungens ut praesentans se ad examen Baccalaureatus Biblici doceat de facta disputatione sabbathina, similiterque se praesentans ad examen pro formato exhibeat Eximiis DD. examinadoribus Thesim defensam pro currenti, et supplicans admitti ad aliquam disputationem pro licentia semper reproducat thesim a se ultimo defensam". Zie verder Visitatio, art. 66 in DE RAM, 'Codex Veterum', 960 en Statuta Facultatis in: *Ibidem*, 1018 en 1026-1027.

68. Cf. nr. 20 van een Projet van Marant uit 1786 in ARAB, SSO 2126 en bewaarde examenvragen in het ongeklasseerde deel van ABSG.

69. Over de dispuuten, cf. naast de onder noot 63 genoemde bronnen ook de reglementen van de faculteit d.d. 12 februari 1740, mei 1757 en 30 mei 1758, in de Acta Facultatis, ARAB, FUL 390. Een Catalogus materiarum in scholis theologicis disputandarum pro gradibus theologicis adipiscendis met een lijst van in het totaal 106 titels voor Theses Theologicae, gerangschikt volgens de orde van de Summa, vindt men in ABSG, 308 b.

Dergelijke theses bestonden steeds uit dezelfde delen: een titel (de naam van het bijbelboek of de titel van het tractaat) met een algemene vraagstelling; de propositio (een korte bijbel- of vader tekst) en daarna drie uitgewerkte conclusiones. De definitieve tekst werd op een folioblad gedrukt door de bedel van de faculteit en enkele dagen vóór het dispuut rondgedragen aan alle doctores in de theologie, de verschillende colleges en andere geïnteresseerden⁷⁰. De prior vacantiarum en vier baccalaureaatsstudenten, die aangeduid werden volgens een beurtrol, kozen in afspraak met de fiscus een stelling uit deze theses die zij zouden in twijfel trekken of aanvallen. Alhoewel deze hun partes theoretisch volkomen vrij mochten kiezen, gebeurde dit in feite door de kandidaat zelf, of toch minstens in overleg met hem. In 1781 besloot de faculteit dat voortaan de partes van de vier baccalaurei door de decaan zouden aangeduid worden en door de fiscus meegedeeld aan de betrokkenen⁷¹.

Het dispuut zelf had plaats om 10 uur of soms 9.30 uur, in aanwezigheid van alle doctores en studenten. De voorzitter was die dag ontslagen van doceren. De defendant gaf eerst gedurende een halfuur een overzicht van zijn stellingen. Daarna werden zes problemen hieruit besproken. De eerste kwestie werd door de prior vacantiarum voorgesteld in de vorm van een dubium. Daarna viel deze een stelling uit de theses aan. Vervolgens werden nog vier stellingen aangevochten door baccalaurei, waarop door de aanwezige doctores verder werd ingegaan. De kandidaat en de voorzitter namen de verdediging van de theses op zich. Nadat een vol uur geargumenteed was, werd het dispuut door de voorzitter besloten⁷².

Na het behalen van het formeel baccalaureaat zagen de meeste theologanten uit naar een of andere bron van inkomsten. Door deel te nemen aan de concursus

70. Bij de oprichting van de academische drukkerij in 1759 werd bepaald dat de theses van alle faculteiten voortaan daar gedrukt zouden worden. De bedelli in functie mochten nog verder levenslang de theses van hun faculteit drukken, maar na hun dood verviel dit recht aan de Typographia Academica. Cf. DE LE COURT, ed., *Recueil des ordonnances des Pays-Bas autrichiens*, VIII (Brussel, 1894) 328-329, en W. I. H. PRICK, *C. F. de Nelis. Un homme d'Eglise libéral au siècle des lumières* (Nancy, 1942) 72-81.

71. Acta Facultatis van 28 april 1781, ARAB, FUL 391, f. 51: "Resolutum ut partes, in disputationibus oppugnandas, postquam suam partem vacantiarum prior elegerit, assignet ipse Decanus Facultatis p.t. existens; qui eas circa horam undecimam penultimo die ante disputationem tradet Fisco, defenditi et oppugnantibus deferendas. Haec resolutio inserta est libro corporis DD. Baccalaureorum et executioni danda est pro disputatione prima post dominicam SS. Trinitatis die 11 junii. Item resolutum ut in disputationibus pro licentia, D. praeses primo eligat suam partem et dubium, et dein reliquae partes a Decano assignentur, ea tamen lege ut praeses tempestive, id est ante undecimam diei penultima ante disputationem, debite Decanum praemoneat".

72. Het document dat werd uitgegeven door J. COPPENS, *Notata de traditione divina. Een onuitgegeven Leuensch handschrift als bijdrage tot de geschiedenis van de Leuvensche theologische Faculteit in de XVIIIe eeuw* (Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie van België, Klasse der letteren, VII; Antwerpen, 1945) is blijkbaar een verslag van een dispuut, wellicht van een licentiedispuut. Een paar dergelijke verslagen nog in het ongeklasseerde deel van ABSG.

maakten ze kans op een benoeming tot pastoor of kanunnik, door de universiteit of door de Artesfaculteit⁷³.

De knapste studenten bleven verder de cursussen volgen om de licentie te behalen; intussen trachtten zij vaak professor te worden in één van de vier pedagogieën van de Artesfaculteit of in de humaniora van het Drievuldigheidscollege, ofwel zagen ook'zij uit naar een prebende die hun een inkomen zou verschaffen, terwijl zij door een universitair privilege ontslagen waren van residentieplicht.

Wie te Leuven bleef, volgde nog drie jaar de lessen, tot hij een volledige cursus had beëindigd. Om de licentie te behalen, moest men intussen vier openbare disputen houden, het eerste over een boek uit de Schrift en drie over evenveel tractaten uit de theologie naar keuze. De gewoonte wou dat deze disputen werden gepreseed door de oudste vier regentes, in volgorde van anciënniteit.

De aanduiding van de stof voor de Theses Sacrae en voor de drie Theses Theologicae, het vaststellen van de dagen voor de disputen, de aanduiding van de partes en de disputen zelf, verliepen in grote lijnen op dezelfde manier als bij de baccalaureaatsdisputen. De bedel nam nu de taak over van de fiscus. Het dubium en de eerste kwestie werden nu door de voorzitter opgeworpen, de vier overige kwesties door vier licentiaatsstudenten. Na 1781 werd de keuze van deze vier punten overgelaten aan de decaan⁷⁴.

Soms vrij lange tijd na het laatste dispuut en het beëindigen van de cursus, wanneer de kandidaat zich voldoende voorbereid achtte, bood hij zich aan voor het licentie-examen. Dit examen werd afgenomen door de verzamelde regenten en gold als uiterst streng. De stof omvatte de ganse theologie volgens de *Summa* en alles wat van de kandidaat aan bijbelkennis mocht verondersteld worden⁷⁵. De kandidaat voor de licentie moest een hogere wijding ontvangen hebben.

Indien de kandidaat voldaan had bij het examen, had enkele weken of soms een paar maanden later, op de dag vóór de eigenlijke licentieact, het praesentamen

73. Over het benoemingsrecht, het privilegium nominationum van de universiteit en van de artesfaculteit bestaat nog geen enkele grondige studie. Het is nochtans een essentieel gegeven om het succes en de invloed van de Leuvense universiteit te verklaren. In de achttiende eeuw was iedereen binnen en buiten de universiteit het erover eens dat het de voornaamste recruteringsbasis van de theologische faculteit vormde. De afgestudeerde theologen van Leuven kwamen hierdoor meestal rechtstreeks op goedbetaalde posten terecht, terwijl de oudstudenten van de bisschoppelijke seminaries ergens begonnen als kapelaan en zich dan via examens, concursus en anciënniteit konden, opwerken tot pastoor, doch zelden of nooit tot kanunnik. De achttiende-eeuwse kapittels bestaan voor het grootste deel uit oud-Lovanisten, die vaak onmiddellijk na hun studies zijn benoemd.

74. Cf. noot 71.

75. Zie de mémoires van Marant, ARAB, FUL 373,24. Niet zelden verliepen een paar jaren tussen het laatste dispuut of het beëindigen van de cursus, en het licentie-examen. Dat een kandidaat ondervraagd was voor de licentie, werd samen met het behaalde resultaat (satisfecit - non satisfecit) vermeld in de Acta Facultatis. Het non satisfecit komt zelden voor, maar was toch mogelijk, wat erop wijst dat het examen inderdaad ernstig werd opgenomen.

plaats⁷⁶. De kandidaat verscheen in de Aula Facultatis voor de verzamelde regenten en verzocht officieel tot de licentie toegelaten te worden. Vervolgens moest hij de statutair voorgeschreven eden en de geloofsbelijdenis van Pius IV afleggen en tenslotte het antijansenistische formulier van Alexander VII en de bul Unigenitus lezen, bezweren en ondertekenen. De senior facultatis vroeg daarop aan zijn collega's de kandidaat de licentie te verlenen. De decaan vermaande de kandidaat dat hij zich ook na het behalen van deze graad op de studie moest blijven toeleggen, nooit overijldde beslissingen mocht uitspreken en de raadgevingen en het voorbeeld van zijn leermeesters moest blijven volgen. In aanwezigheid van twee bedelli en vier getuigen werd tenslotte de toelating tot de licentie uitgesproken.

's Anderendaags had dan eindelijk, in de versierde schola theologorum, de licentieact plaats in een plechtige en publieke zitting, voorgezeten door de meester van de kandidaat. Familieleden en vrienden, de hele faculteit en heel wat hoogwaardigheidsbekleders van stad en universiteit waren uitgenodigd. De kandidaat en de president werden in stoet aan huis afgehaald. De zitting werd geopend om 11 uur door de president, die een latijnse oratio hield over een theologische kwestie. Daarna schetste hij met veel lof de levensloop van de kandidaat. Tot slot wendde hij zich tot de kanselier van de universiteit, de proost van St.-Pieter, of zijn plaatsvervanger, de kapitteldeken, en vroeg hem uit apostolische volmacht aan de kandidaat de licentie te verlenen⁷⁷. Hierop proclameerde deze de student tot licentiaat in de theologie en gaf hij hem de zegen.

Stoetsgewijs trok het hele gezelschap vervolgens naar de St.-Pieterskerk, waar een offerande werd gebracht. De plechtigheden in de schola en in de kerk werden opgeluisterd met muziek. Tenslotte togen de genodigden naar een of ander college, waar een feestmaal werd aangericht.

Voor de licentiaten in de theologie was gewoonlijk een schitterende carrière weggelegd. Zij kregen hoge posten in de kerkelijke administratie of een prebende in een van de rijkste kapittels. Slechts zelden werden zij pastoor. De professoren in de bisschoppelijke seminaries waren vaak slechts baccalaureus. Sommige licentiaten konden met de steun van de faculteit hopen op een academische loopbaan, vooral zij die reeds professor in de Artes waren. De acht leerstoelen in de theologie, die in de Ethica, in de Eloquentia Christiana, in het Latijn, het Grieks en het Hebreuws, stonden voor hen open.

HET DOCTORAAT IN DE THEOLOGIE

Slechts zeer weinigen brachten het tot doctor in de theologie. Wegens de hoge

76. Het verloop van het praesentamen werd nauwkeuring vastgelegd in een appendix bij de Statuta uit ca. 1760, AGH, 349, f. 36 v°.

77. Een verzameling dergelijke redevoeringen wordt bewaard in ABSG onder de niet-geklasseerde stukken.

kosten die het meebracht, werd het doctoraat slechts nagestreefd door hen voor wie de titel kon renderen, namelijk onder de vorm van een flink bezoldigde plaats onder de doctores regentes. De uitlatingen van tijdgenoten bewijzen duidelijk dat de hoge rechten die bij het doctoraat moesten betaald worden en die voor een goed deel onder de regenten werden verdeeld, mogen beschouwd worden als de echte koopsom voor het lonende regentschap⁷⁸.

Met het oog op de belangrijke functie die hem te wachten stond in het bestuurscollege van de faculteit der theologie, de hoogste morele instantie van het land, moest de toekomstige doctor voldoen aan strenge eisen qua begaafdheid, wetenschap en levenswandel. Hij moest de lagere graden in de theologie op wettige wijze behaald hebben en minstens dertig jaar oud zijn⁷⁹.

Tenminste twee maanden na de licentie, doch gewoonlijk jaren later, diende de doctorandus zijn kandidatuur in bij de Strikte Faculteit, die oordeelde of de kandidaat aan de gestelde eisen voldeed⁸⁰. Na een gunstig antwoord vroeg de doctorandus aan de faculteit een week aan te duiden waarin hij zijn drie disputen zou mogen houden. Op de donderdag vóór deze week vergaderde de faculteit opnieuw, om de onderwerpen van de disputen te bepalen. De kandidaat moest in staat zijn in enkele dagen zijn thesen op te stellen, te laten drukken en uitdelen, want reeds de maandag daarop had het eerste dispuut plaats; het had betrekking op een bijbelboek. Het tweede en het derde dispuut volgden op woensdag en zaterdag en waren gewijd aan een tractaat uit de theologie.

De drie disputen werden gehouden zonder voorzitter. Zij begonnen om 9 uur. De doctorandus moest telkens tenminste twee uur lang zijn stellingen verdedigen 'tegen alle doctores en licentiaten'. Vóór elk dispuut duidde de decaan uit de thesen

78. Zie het rapport van Marci-Marant, ARAB, FUL 117, ff. 26 v° - 27 en 68 v° - 69; mémoires van Marant, ARAB, FUL 373, 8.

79. Visitatio, art. 73 in: DE RAM, 'Codex Veterum', 961-962; Statuta, *Ibidem*, 1020. In tegenstelling met wat J. Wils beweert (cf. volgende noot) menen wij dat ook reguleren de nodige diploma's moesten voorleggen, zeker in de achttiende eeuw.

80. Uit de onderzochte periode is ons één geval bekend waar een kandidaat voor het doctoraat geweigerd werd: Albert van Rossum, pastoor van Bierbeek, die in 1739 zijn aanvraag indiene en tegen de weigering in beroep ging bij de regering; cf. Acta Facultatis, ARAB, FUL 390,126 vlg. De verschillende etappes van het doctoraat in de achttiende eeuw vindt men beschreven in het rapport van Marci-Marant, ARAB, FUL 117, ff. 30 v° - 33, en, niet zonder onjuistheden, bij J. WILS, 'Le doctorat en théologie a l'ancienne Université de Louvain', *Ephemerides Theologicae Lovanienses*, IX (1932) 599-607. De stipulaties van de Statuta in: DE RAM, 'Codex Veterum', 1020-1021 werden in de achttiende eeuw niet meer strikt toegepast, deels omdat zij in strijd waren met art. 107 van de Visitatio in: *Ibidem*, 968-969. Men voegde zich verder min of meer strict naar de Instructiones pro magisterio in Sacra Theologia, ex Actis et Statutis Sacrae Facultatis collectae ac die 18 januarii 1712, item die 17 septembris 1713, per eandem comprobatae, in: *Ibidem*, 1029-1041. De kleinste details van het ceremonieel van de act en zelfs van het daaropvolgend feestmaal werden erdoor vastgelegd. Vooral wanneer er twee of meer kandidaten samen hun act deden werd vrij vlug van deze regels afgeweken.

vier stellingen aan, waartegen telkens door een baccalaureus moest geargumenteed worden; de aanwezige doctores en licentiaten gingen hierop verder in.

Na afloop moest de doctorandus aan de faculteit vragen of hij met zijn disputen voldaan had aan de vereisten⁸¹. Een regeringsdecreet uit 1754 eiste van de docenten en van de doctores in de theologie de kennis van het Hebreeuws en het Grieks, of tenminste van deze laatste taal. Sindsdien werd, na de disputen, van de doctorandus een examen afgenomen door de professor in het Grieks van het Trilingue, bijgestaan door een of twee professoren in de theologie. Zij brachten verslag uit bij de regering, die daarop de toelating gaf om de kandidaat toe te laten tot het doctoraat⁸².

Pas dan kon de dag voor de plechtige doctoraatsact voorgesteld worden; de Congregatio Universitatis moest die goedkeuren.

Vaak deden twee doctorandi samen hun act; een enkele maal zelfs drie of vier, alhoewel dit tegen alle statuten en reglementen indruiste⁸³. Dat bood de mogelijkheid de hoge onkosten te drukken.

De donderdagmorgen vóór de act ging de toekomstige doctor, voorafgegaan door de bedellen van de vijf faculteiten en gevolgd door acht studenten in de theologie, de comités, alle eregasten aan huis uitnodigen voor de Vesperiae en voor de doctoraatsact zelf. De vrolijke wandeling door de stad bracht hen bij alle doctores van de universiteit, de decaan van de Artesfaculteit en de regenten van de vier pedagogieën, alle licentiaten in de theologie die in de stad resideerden, de oudste licentiaat van de overige faculteiten en de voornaamste hoogwaardigheidsbekleders van de stad en van de universiteit. De invitandi tracteerden met wijnen suikergoed.

De plechtigheden van het doctoraat duurden twee dagen. Zij werden voorgezeten door de meester van de kandidaat, die indertijd had gepreseed bij diens baccalaureaatsdisputen en licentieact.

De dag vóór de eigenlijke act werden 's namiddags om 3 uur de Vesperiae gehouden, een laatste symbolische proef. De doctorandus en de voorzitter werden aan huis afgehaald door de bedellen en de acht comités. Bij het begin van de zitting legde de voorzitter aan de baccalaureus expectans, een licentiaatsstudent die door de doctorandus was aangezocht, een theologisch probleem voor ter discussie. Deze moest de vooropgestelde kwestie gedurende een half uur behandelen en daar-

81. In maart 1741 werd Augustinus Le Jeune, O.E.S.A., na zijn disputen geweigerd voor de doctoraatsact, zonder dat de reden hiervan bekend is. Zie de Acta Facultatis, ARAB, FUL, 390.

82. Decreet van Karel van Lorreinen van 18 juli 1754 in: DE LE COURT, *Recueil*, VII, 359. De correspondentie over dit examen vindt men in ARAB, GR 1072 A en register 665; afschriften in de Acta Facultatis, ARAB, FUL 390-391, *passim*.

83. Op 18 november 1743 deden Lenglé, Lelivelt, Caimo en Maugis samen hun doctoraatsact na de nodige dispensatie: ARAB, FUL 390, 191. Op 20 februari 1781 ging de doctoraatsact door van Mayence, Werbrouck en De Mazière: ARAB, FUL 391, f. 49 v°.

na antwoorden op een opwerping van de voorzitter⁸⁴. Vervolgens nam de doctorandus plaats op een verhoog in een grote kinderstoel, van waaruit hij het overige deel van de *Vesperiae* bleef volgen; dit symboliseerde de laatste vernedering, vóór de verheffing die hem 's anderendaags zou te beurt vallen.

Volgende spreker was de *terminorum interpres*, de senior van de faculteit. In een *oratio symbolica* van een halfuur zong hij de lof van de kandidaat en legde hij hem tenslotte een theologisch probleem voor, waarover deze vervolgens een dispuut hield. De tekst van deze theses *vesperiales* was vooraf gedrukt en uitgedeeld aan alle aanwezigen. De *terminorum interpres* stelde, in de vorm van een *dubium*, een vraag over een stelling uit de eerste *conclusio* van de theses. Nadat de kandidaat een half uur lang de oplossing van dit *dubium* had besproken, legde de *terminorum interpres* een *argumentum* voor tegen de eerste *conclusio*, waarop de kandidaat *repliceerde*. Twee andere *doctores*, steeds in volgorde van *anciënniteit*, *argumenteerden* daarna tegen de tweede en de derde *conclusio*.

Tenslotte kwam de voorzitter aan het woord. Hij begon met een uiteenzetting, meestal over een of andere controversiële kwestie. Daarna hield hij de *vesperiae jocosae*, waarop het hele gezelschap van studenten en genodigden reeds uren met ongeduld zat te wachten. In een lange redevoering maakte hij de kandidaat belachelijk door zoveel mogelijk anekdoten over diens jeugd en studiejaren te vertellen en al het goed dat de *terminorum interpres* verkondigd had, te verdraaien. Ook derden werden wel eens op de korrel genomen, wat aanleiding kon geven tot heftige ruzies⁸⁵.

Na afloop werden de doctorandus en de voorzitter in stoet terug naar huis gebracht.

's Anderendaags, normaal een dinsdag, had eindelijk de *aula doctoralis* plaats, om 9 uur 's morgens, in aanwezigheid van alle *doctores* en *functionarissen* van de universiteit, de studenten in de theologie, de *stadsmagistraat*, vrienden en familieleden.

De nieuwe doctor en de voorzitter begaven zich opnieuw stoetsgewijs naar de Hallen. In de *schola theologorum* zette de voorzitter de doctorandus de paarsrode *doctorsbonnet* met groene franjes op het hoofd, met de formule: '*Auctoritate matris meae Facultatis Sacrae Theologiae creo te Sacrae Theologiae Doctorem et Magistrum, imponens capiti tuo pileum Magisterii, in nomine Patris, et Filii et Spiritus Sancti*'⁸⁶. De nieuwe doctor nam daarop plaats naast de voorzitter, hield

84. De tekst van dit *responsum* werd blijkbaar gewoonlijk door de doctorandus zelf opgesteld. Cf. b.v. het klad van het *responsum* dat J. B. Maes op 7 augustus 1775 tijdens de *Vesperiae* van J. F. van de Velde naar voren bracht, ABSG.

85. Zie het rapport van Marci-Marant, ARAB, FUL 117, f. 33. Een verzameling dergelijke redevoeringen uit de achttiende eeuw wordt bewaard in ABSG.

86. De groene franjes waren alleen gebruikelijk op de dag van het doctoraat zelf: cf. *Wekelyks Nieuws uyt Loven*, XVI (1780) 131. Dat het doctoraat in de theologie verleend werd door de pre-

een korte toespraak over de waardigheid van de theologie en zijn nieuw ambt, en liet daarna door een van de studenten een vraag stellen aan de baccalaureus actuans. Deze antwoordde hierop met een uiteenzetting, waarop de doctor novellus repliceerde en de baccalaureus zich verdedigde. De nieuwe magister zat dus symbolisch zijn eerste dispuut voor.

Tussen de verschillende delen van de zitting werd een muzikaal intermezzo uitgevoerd.

De oudste vier regenten hielden tenslotte elk een redevoering van een half uur over een onderwerp naar keuze en daarmee sloot de academische zitting.

In een lange stoet, voorafgegaan door bazuinblazers, trok het hele gezelschap vervolgens onder klokgelui en beiaardmuziek naar de St.-Pieterskerk. In de stoet droeg een meisje vóór de nieuwe doctor de erepalm. In de kerk werd een offerande gebracht aan het O.L.V.-altaar en daarna verwisselden de doctor novellus (indien hij een seculier was) en de president in het kapittelhuis hun cappa, die boven de doctorale toga gedragen werd, voor de rode bracca of epomis, een schouderstuk met over de borst afhanginge linten⁸⁷.

Van de kerk trok men tenslotte in dezelfde stoet naar het college of klooster, waar een feestmaal werd aangeboden aan soms een paar honderd genodigden. Zelfs het ceremonieel dat hierbij moest gevolgd worden was vastgelegd.

De eerste klasdag na de act gaf de nieuwe doctor om 8 uur zijn inaugurale les, de lectio de resumptis, zo genoemd omdat hij hierin de kwestie die hij tijdens zijn Vesperiae had behandeld, moest samenvatten en een overzicht geven van alle argumenten pro en contra die waren naar voren gebracht. Om 9 uur bood de president van de act aan de studenten het jentaculum baccalaureorum aan.

DE STUDIEKOSTEN

In 1755 werden door een regeringsdecreet drastische versoeringen doorgevoerd bij de doctoraatsacten⁸⁸. Het gebruik, aan sommige categorieën onder de genodigden handschoenen uit te delen (samen ca. 60 paar!) en aan elke gast op het

sident van de act in naam van de faculteit, en niet door de kanselier uit apostolische volmacht, was een oude gewoonte die eigenlijk in tegenspraak was met de stichtingsbul van de universiteit. Daarom werd zij door de proost van St.-Pieter, kanselier ex officio, ook herhaaldelijk aangevochten, nl. in 1559, 1691 en 1776. Cf. de stukken i.v.m. deze laatste betwisting door proost Marci in ARAB, FUL 390, ff. 496-502 en ARAB, GR 1072 B.

87. Een verkleind patroon, met een opgave van de maten, van een dergelijke bracca is te vinden in J. L. Bax, *Historia Universitatis Lovaniensis*, Brussel, Koninklijke Bibliotheek, hs. nr. 22172, IV, f. 177. De cappa was wellicht een wijde mantel die bij plechtige gelegenheden gedragen werd. Wat het colobium was (een koorhemd?), dat de president volgens de *Instructiones pro Magisterio* dragen moest, is ons niet duidelijk.

88. Decreet van Maria Theresia van 13 februari 1755, in: DE LE COURT, ed., *Recueil*, VII, 437-446.

feestmaal een schotel sucades aan te bieden, werd opgeheven. Het aantal aanwezigen op het feestmaal mocht de tachtig niet overschrijden (honderd indien er twee doctorandi waren, of honderdwtintig voor drie). Niemand had nog het verworven recht om op dat feest te moeten aanwezig zijn. Het jentaculum baccalaureorum werd verboden en het meisje met de lauwertak verdween uit de stoet. Ook de feestelijkheden bij licentie- en baccalaureaatsacten werden tot het strikt noodzakelijke herleid.

De eerste bedoeling van deze versoeringen was niet de kandidaten onnodige kosten te besparen, maar nieuwe taksen te kunnen invoeren ten bate van de universiteitsbibliotheek en van de kas van de universiteit. Het totaal van de rechten die voortaan moesten betaald worden bij het doctoraat in de theologie, afgezien van de vroegere geschenken in natura en van de onkosten voor het feestmaal, steeg van ca. f. 900.— tot f. 1200. — . Hierin waren niet alleen taksen ten voordele van de kas van de faculteit, van de universiteit en van de bibliotheek, de vergoedingen voor de president van de act, voor de bedellen, de muzikanten, de concïerges, de onkosten voor het drukken en het uitdragen van de theses begrepen, maar verder ook nog, zoals vroeger, gratificaties voor de rector, de abten van de Parkabdij, St.-Gertrudis te Leuven en de St.-Pietersabdij te Gent, de kanselier, alle doctores van de universiteit, de officiales van de hogeschool, de ontvangers van de Staten van Brabant en van de keizer in het kwartier van Leuven, de burgemeesters, de meier en de stadspensionarissen van Leuven, en tenslotte fooien voor de knechten van de doctores, van de ontvangers, de stedelijke en de universitaire functionarissen ⁸⁹.

De onkosten voor het feestmaal en nog heel wat varia verdubbelen in feite het totaal, zodat de werkelijke kosten voor een doctoraat in de theologie soms tot f. 3000. — konden oplopen, wat nog gevoelig minder was dan voor een doctoraat in de rechten ⁹⁰.

Ook bij de licentieact werden alle boven genoemden getraceerd, maar dienden niet zo'n hoge rechten betaald aan de verschillende kassen. Het totaal van de jura en andere onkosten voor de vier licentiedisputen, het examen en de act was sinds 1755 definitief vastgelegd op f. 245.6, wat iets minder was dan tevoren ⁹¹.

Bij de examens, disputen en acten voor het baccalaureaat kwamen dezelfde posten terug als bij licentie en doctoraat. Een baccalaureus currens betaalde in het totaal f. 46.15 en een baccalaureus formatus f. 50. — . Bij de inschrijving aan de faculteit diende f. 7.— betaald; collegegeld was onbekend.

89. Gedetailleerde specificaties van de onkosten bij het doctoraat en de overige graden in de theologie voor en na de hervorming van 1755 vindt men in ABSG, 32b en 74b. Zie ook de tarievenlijst bij het genoemde edict van 13 februari 1755 en de gegevens bij CLAEYS-BOUUAERT, *Contribution*, 45-47 en 65-68.

90. Rapport van Marci-Marant, ARAB, FUL 117, f. 32 v°.

91. Zie naast de onder noot 89 genoemde bronnen ook de lijst in ARAB, FUL 493.

DE COLLEGES

De verblijfskosten te Leuven waren voor de meeste studenten in de theologie zeer gering. Alle theologanten verbleven in een van de universitaire colleges en het grootste deel van hen genoot een beurs die kost en inwoning geheel of grotendeels dekte⁹². Deze beurzen dankten hun stichting aan het privé-initiatief. Het grootste deel van die stichtingen was verbonden aan een college; daarnaast bestonden ook nog bursae volantes, die niet aan een bepaald college gebonden waren. In de oprichtingsakte werd bepaald wie de administrator (meestal de collegepresident) en wie de provisors van de stichting waren, en welke categorieën studenten voor een beurs in aanmerking kwamen.

Ook de oprichting van de colleges was te danken aan het privé-initiatief; hun aantal steeg in de loop van de universitaire geschiedenis tot meer dan vijftig. Het grootste deel van de seculieren die theologie studeerden woonde in het H.-Geestcollege en het Pauscollege, die elk een honderd tot honderddertig studenten huisvestten. Het Klein H.-Geestcollege, het Koningscollege en de colleges van Houterlee, Divaeus, Baius en Malderus werden uitsluitend door theologanten bewoond. Het Atrecht- en het Standonckcollege huisvestten op de eerste plaats artesstudenten, maar daarnaast ook theologanten. De colleges van St.-Donaas, Mechelen, Driutius, St.-Anna, Savoie, Viglius, Van Dale, Pels, Mylius, Mons, St.-Michiel en Hovius waren op de eerste plaats bestemd voor studenten uit een bepaalde stad of streek en herbergden alle theologiestudenten. Het Luiks Seminarie, het St.-Willibrordcollege, het Hollands college of St.-Pulcheria, het Utrechts college of Hogenheuvel, en het Iers college waren echte seminaries, waar de toekomstige zielzorgers werden gevormd voor respectievelijk het prinsbisdom Luik, het bisdom 's-Hertogenbosch, het oude bisdom Haarlem en Friesland, het oude bisdom Utrecht, en Ierland; de studenten ervan volgden de colleges van de theologische faculteit.

Een speciaal geval was het Veteranencollege, dat pas in 1778 op initiatief van de faculteit der theologie, vooral van professor Chr. Terswaek, werd opgericht in de gebouwen van het vroegere jezuitencollege. Het was bestemd voor studenten die reeds priester gewijd waren en minstens formeel baccalaureus, en die zich rechtstreeks voorbereidden op de zielzorg⁹³.

Daarnaast bezaten vele orden en abdijen een eigen college voor hun studenten

92. Een voorbeeld: in 1785 woonden in het H.-Geestcollege 93 studenten; 59 van hen genoten een volle beurs uit het college, 24 betaalden een supplement (soms slechts enkele guldens), 7 kregen een supplement uit een fundatie buiten het college en 3 genoten een volle beurs uit een fundatie buiten het college. In datzelfde jaar werden nog 39 *artista* en *humanista* door de stichtingen van het H.-Geestcollege onderhouden; in de zeventiende eeuw woonden deze op het college zelf. Het jaarlijkse kostgeld bedroeg in de achttiende eeuw f 150,- in het H.-Geestcollege en ook in de andere colleges nooit meer dan f 175,-. Cf. ARAB, FUL 1480, 3, 5 en 154-162.

93. Over de colleges vindt men inlichtingen in de delen III en IV van E. H. J. REUSENS, *Documents*.

aan de universiteit. Bovendien hadden de meeste kloosters van Leuven en uit de onmiddellijke omgeving, waaraan vaak reeds een studiehuis verbonden was, zich mettertijd laten incorporeren in de universiteit, terwille van de voordelen die aan het aldus verkregen statuut van *suppositus universitatis* verbonden waren. Een voorwaarde hiertoe was dat minstens één lid van de communitieit zou ingeschreven zijn aan de universiteit⁹⁴. Het eigen studium bleef echter voortbestaan.

De colleges varieerden onderling qua grootte, betekenis en rijkdom. Aan het hoofd stond de president, gewoonlijk een hoogleraar, die benoemd werd door de provisors van het college. Deze laatsten, die niet noodzakelijk leden van de universiteit waren, controleerden het beheer van de president en van zijn ondergeschikten. Naargelang van de rijkdom van het college, kon men er soms nog een lector of vice-president, een procurator en een receptor aantreffen. De procurator was econoom en voerde de processen. De ontvanger, soms onderscheiden van een receptor *fundationum*, beheerde de goederen van het college en van de eraan verbonden stichtingen.

In de colleges werd normaal geen les gegeven. De president stond echter in voor de studiebegeleiding, de religieuze en pastorale vorming van de studenten⁹⁵. In de grotere colleges voor theologanten (o.m. het Groot en Klein H.-Geestcollege, Pauscollege, Driutiuscollege en Hollands college) werd hij bijgestaan door een lector⁹⁶. In de meeste grotere colleges werden wekelijks disputationen of herhalings-oefeningen gehouden; de president gaf regelmatig geestelijke conferenties⁹⁷. De

94. DE VOCHT heeft in zijn *Inventaire* heel wat documenten i.v.m. deze geïncorporeerde instellingen opgenomen; ook in ABSG wordt een portefeuille stukken i.v.m. incorporaties bewaard, afkomstig uit het centraal archief van de universiteit.

95. Het getuigschrift dat de faculteit der theologie in 1772 meegeeft aan P. P. F. Van Haesendonck, ARAB, FUL 390, 435-436, sinds 11 jaar president van het Malderuscollege, wanneer deze solliciteert voor een prebende in de kathedraal te Doornik, schetst ons wellicht eerder het beeld van de ideale president dan het reële portret van de betrokkene: "Timorem Domini edocuit illos, quos sollicitudini suae creditos susceperat; verus theologorum suorum pater nihil praetermittebat, quod eos ad status, quem meditabantur, spiritum et perfectionem poterat efformare; quin imo tenera haec sollicitudo extendebat se ad omnes qui eum accedebant: confessiones in collegii sui sacello indefesse excipiebat; studiosi, etiam ignoti, ad eum tamquam ad patrem accurrebant, quos ille sanis consiliis munitos suaviter ad pietatem trahere noverat. Patebat collegium ejus omnibus, qui per octiduum exercitiis spiritualibus vacare intendebant; verba sua exemplis firmabat, nee minus suorum scientiae quam pietatem pietati prospexerat: nam praeter crebras conferentias morales, S. Theologiae candidatos lectionibus et disputationum exercitiis instruebat hebdomadis singulis, selectosque S. Scripturae libros discipulorum suorum captivi, claris interpretationibus attemperabat..."

96. De taak van de lector wordt in een rapport over de situatie van het Groot H.-Geestcollege in 1785, ARAB, FUL 1480, 9, omschreven als volgt: "Ejus officium est invigilare disciplinae, divinis officiis interesse, quae in sacello peraguntur, praesesse exercitiis liturgicis, exercitationes domesticas, turn ad pietatem, turn ad instructionem in rebus theologicis sub praesidis directione instituire".

97. Cf. b.v. art. 3 van de statuten van het Groot College, ARAB, FUL 1468. en de statuten van het Pauscollege in ARAB, FUL 2475: Quod presidens disputationibus presidebit et lectiones in

studenten van sommige kleinere instellingen woonden de disputen bij in grotere colleges. Ook ouderejaarsstudenten leidden vaak herhalingsoefeningen voor hun jongere collega's, als magister exercitiorum⁹⁸. De studenten moesten ook preek-oefeningen houden in hun college".

De president waakte erover dat de studenten regelmatig de colleges en disputen aan de faculteit bijwoonden. Zoals paste in een seminarie, waren dagorde en tucht, godsdienstoefeningen en studieplicht in alle colleges stipt geregeld. Men stond op om 4.30 uur; morgengebed, meditatie, mis en studietijd of les volgden elkaar op vóór het ontbijt van 9 uur. Tijdens de dag volgden de theologanten de colleges en disputen aan de faculteit. Na het avondmaal van 7 uur mocht niemand nog het college verlaten en vanaf ongeveer 9 uur was stilte verplicht. Tekortkomingen werden gewoonlijk met geldboeten bestraft, zware overtredingen met wegzending.

De reglementen van vele colleges en de voorwaarden van de meeste beursstichtingen verplichtten de studenten tot het behalen van het formeel baccalaureaat. Om langer dan vier jaar te mogen inwonen of een beurs genieten, moest men effectief de licentie voorbereiden en elk jaar een dispuut houden.

De dagorde van een doctor regens die bovendien professor was, kanunnik van de eerste stichting en president van een belangrijk college, was nog beter gevuld dan die van zijn studenten¹⁰⁰. Het inkomen dat met deze functies werd opgebouwd was echter meer dan behoorlijk. Al even belangrijk was de invloed die men zodoende verkreeg binnen de universiteit. Niet de rector, die immers om het half jaar verkozen werd, of de andere functionarissen van de universiteit, maar de presidenten van de grote colleges, het H.-Geestcollege en het Pauscollege, waren de machtigste figuren van de universiteit. Gewoonlijk waren dit de oudste twee seculiere regenten in de theologie, die aldus niet enkel in de faculteit, maar ook in de gehele universiteit de toon aangaven¹⁰¹.

collegio faciet. Statutum septimum, uitgegeven door M. L. STOCKMAN, 'Statuta Collegii Papae Adrani VI', in *Ephemerides Theologicae Lovanienses*, XXV (1959) 579-580.

Over de priesteropleiding aan de universiteit, speciaal hoe Z. B. van Espen die beschreef aan de hand van het voorbeeld van het Pauscollege, zie P. DECLERCK, 'De priesteropleiding in de Mechelse Kerkprovincie na Trente (1564-1796)', *Collationes Brugenses et Gandavenses*, XIII (1967) 492-493.

98. Zie de betalingen aan deze jaarlijks aangestelde licentiaatsstudent in de rekeningen van de procurator van het Groot College uit 1736-1797, ARAB, FUL 1606-1612.

99. Bovendien werden door de faculteit telkenjare studenten aangeduid om te preken op de vigilies van Allerheiligen, Kerstmis, Pinksteren, en 15 augustus. De vermelding hiervan in de Acta wordt schaars na 1740 en verdwijnt ca. 1750.

100. Het rapport van Marci en Marant, ARAB, FUL 117, ff. 47 v° - 48, beschrijft de dag van zo'n hoogleraar: om 5 uur metten in het college en daarna mis; van 9 uur tot 10 uur officie in St.-Pieter; van 10 tot 11 uur gewoonlijk disputen en daarna vaak examens tot de middag; om 14 uur volgen de vespers in St.-Pieter, tenzij hij op dat uur college geeft; tussendoor de bijeenkomsten van de faculteit, de universiteit en het kapittel en daarnaast de voortdurende zorg voor het college en de studenten.

101. Mémoires van Marant, ARAB, FUL 373,11 -12 en 14. Over het inkomen van een dergelijk

DE STUDENTEN IN DE THEOLOGIE

De inschrijvingsregisters van de faculteit zijn niet bewaard gebleven, zodat men moeilijk precieze cijfers kan geven over het juiste aantal studenten in de theologie en nog minder over hun verdeling over de verschillende jaren. Er zijn wel enkele andere bronnen. Een telling van het aantal theologanten te Leuven vóór de oprichting van het Seminarie-Generaal, geeft in 1786 volgend resultaat¹⁰²:

Ie jaar theologie:	92 studenten
2e	80
3e	63
4e	66
5e	34
6e, 7e en latere jaren:	114
Totaal	449 studenten.

Hierin zijn van de regulieren alleen de Norbertijnen (wellicht een twintigtal) en de Ierse (18) en Engelse (1) Dominicanen inbegrepen. Honderdzesenzestig studenten gelden als 'buitenlanders'; naast Luikenaars, zijn dat bijna uitsluitend Noord-Nederlanders (wellicht een honderdtal). Met de andere regulieren, vooral Augustijnen, Karmelieten, Dominicanen en Cisterciënsers, overschreed het aantal studenten wellicht de vijfhonderd. Omstreeks dezelfde tijd telde de ganse universiteit ongeveer tweeduizend studenten¹⁰³.

Slechts ruim de helft van de studenten verliet de faculteit met een diploma. De goeddeels bewaarde rekeningen van de bedel-ontvanger en vooral het register waarin bij elke promotie in de faculteit de antijansenistische eden moesten ondertekend worden, lichten ons in over het aantal gegradueerden¹⁰⁴. We zien dat per jaar gemiddeld 35 tot 50 theologanten het baccalaureatus currens behaalden, ca. 25 tot 35 het formeel baccalaureaat en ongeveer 4 tot 6 de licentie. Van 1732 tot het einde van de eeuw, had slechts een twintigtal promoties tot doctor plaats, de laatste in 1781. Blijkbaar werd bijna 15% van de baccalaureaatsdisputen niet door een act gevolgd; vele studenten, vooral uit de missiecolleges en de regulieren, behaalden geen graden. Verschillende staakten hun studies of slaagden in geen enkele proef.

De studenten waren georganiseerd in het Corpus baccalaureorum. Over dit orgaan zijn we buitengewoon karig ingelicht: niet één archiefstuk ervan is tot ons

figuur, dat meer dan f 3.000,- per jaar bedroeg, naast gratis kost, inwoning, licht, vuur, linnenwas en dienst van knechten en meiden, cf. boven noot 15.

102. Rector Lints aan de Geheime Raad, 30 maart 1786. ARAB, SSO 2126.

103. VERHAEGEN, *Dermères années*, 83.

104. Rekeningen van de ontvanger in ARAB, FUL 521-522 en het register FUL 476.

gekomen. Uit de schaarse gegevens in de Acta Facultatis kunnen we opmaken dat het bestuur ervan bestond uit een decanus, een fiscus en de seniores, wellicht allen verkozen door hun medestudenten. De fiscus hield rekeningen bij, die hij sinds 1770 moest voorleggen aan de faculteit, en stond in voor de organisatie van de disputen. Alle reglementen die betrekking hadden op de disputen en wellicht ook de Acta van het Corpus werden ingeschreven in het Liber Baccalaureorum of Liber Fisci¹⁰⁵. Over welke inkomsten de vereniging beschikte, welk haar feitelijk doel en bevoegdheid was, is niet duidelijk.

MISSTANDEN EN HERVORMINGEN

Binnen en buiten de faculteit rezen in de achttiende eeuw talrijke klachten, zowel over het naleven van de reglementen als over de organisatie en de inhoud van het onderwijs. De studenten maakten het zich liefst gemakkelijk. Het absentisme in de lessen was groot¹⁰⁶. De voornaamste oorzaken hiervan waren het gebrek aan controle en het feit dat de examens niet aan de leerstof van de colleges gebonden waren. Het dicteren tijdens de lessen was hierdoor onnodig geworden en gans verdwenen. Elke professor gaf een doorlopende commentaar uit zijn nota's, min of meer goed voorbereid. Enkele professoren lieten hun cursus drukken, of volgden bij hun commentaar een of ander uitgegeven werk. Dit was echter geenszins een algemene regel. De studenten noteerden vrij wat ze belangrijk achtten¹⁰⁷.

De faculteit had het ook moeilijk om de studenten te verplichten regelmatig de disputen bij te wonen en op hun beurt te 'argumenteren'. Men trachtte zelfs zich hiervan vrij te kopen, een gewoonte die in de rechtsfaculteit algemeen geworden was¹⁰⁸. Bij de keuze van het onderwerp van hun thesen grepen de studenten steeds naar dezelfde welbekende bijbelboeken en tractaten; hetzelfde gold nog in sterkere

105. Zie vooral de Acta Facultatis van 29 oktober 1770, De computu baccalaureorum, ARAB, FUL 390, 391. Over de taak van de fiscus, zie o.m. het reglement over de disputen uit ca. 1735 in ARAB, FUL 483.

106. Marci overdrijft wellicht wanneer hij schrijft dat slechts een derde van de studenten regelmatig in de lessen aanwezig is: rapport uit 1786 in ARAB, GR 1070 B.

107. Over de manier van doceren, cf. een Projet van Marant uit 1786 in ARAB, SSO 2126 en par. 20 van een rapport van Marci uit dat jaar in ARAB, GR 1070 B. L. Danes, ordinarius sinds 1730 en professor in de scholastiek van 1732 tot zijn dood in 1736, liet al zijn traktaten in druk verschijnen. Chr. Terswaek, professor in de scholastiek van 1765 tot 1781 bezorgde voor zijn studenten een editie van de *Theologia* van Witasse en van de *Notitia Conciliorum S. Ecclesiae* van Cabassutius (Leuven, Typis Academicis, 1776). J. F. van de Velde, professor in de Schriftuur, verzorgde een nieuwe uitgave van de *Historia et Concordia Evangelica* van Ant. Arnauld (Leuven Typis Academicis, 1779 en heruitgave in 1791). We kennen geen verdere voorbeelden buiten de cursussen van het Seminarie-Generaal.

108. Cf. de statuten van de verschillende colleges en de faculteitsreglementen waarbij de verplichting om te disputeren en te argumenteren wordt ingescherpt, vooral het reglement van 12 februari 1740, ARAB, FUL 390, 139.

mate voor de keuze van de partes. Het geheel van een dispuut leek vaak meer op een vooraf geënceneerde opvoering dan op een echte discussie.

Ook sommige professoren zochten gemakkelijksoplossingen. De vakanties werden vaak zonder reden verlengd en alle redenen om geen les te moeten geven werden aangegrepen. Met de verplichting om een volledige cursus in zeven jaar af te werken en met de opgelegde leerstof werd licht omgesprongen. De lessen duurden soms niet meer dan een half uur. In 'verlichte' milieus en ook wel aan de universiteit zelf heerste grote ontevredenheid over de dorheid van de leerstof, de eeuwige casuïstiek en het uitrafelen van nutteloze kwesties. De studieprogramma's lagen in feite vast sinds het eind van de zestiende eeuw en sommige vakken die intussen in het buitenland algemeen waren ingevoerd, als b.v. de kerkgeschiedenis, ontbraken volledig. De studenten werden te weinig voorbereid op hun pastorale taak.

De meeste professoren in de theologie hadden teveel en te uiteenlopende opdrachten om alles naar behoren te volbrengen. Naast hun taak als hoogleraar, kanunnik, regent en collegepresident, bekleedden ze gewoonlijk nog andere academische ambten en waren ze vaak werkzaam in de zielzorg.

Er werd ook vaak geklaagd over misstanden in het beheer en het toekennen van de beurzen.

Samenvattend mag men zeggen dat aan de achttiende-eeuwse faculteit der theologie te Leuven activiteit en creativiteit uit onderwijs en wetenschap geweken waren. Men ontmoet er geen 'verlichte' geesten vóór 1780, maar evenmin bekwame polemisten of apologeten die het opnemen tegen de 'Philosophie' en het ongeloof¹⁰⁹. Dat de Brusselse regering en het Weense hof oprecht bekommerd waren om het peil van het onderwijs en de goede orde aan de universiteit, kan niet betwijfeld worden. Hun ingrijpen in het universitaire beleid en vooral in dat van de faculteit der theologie, mag echter niet alleen uit die zorg verklaard worden. De Leuvense faculteit was voor de regering op de eerste plaats een bolwerk van het ultramontanisme, het voornaamste obstakel bij de realisatie van de regalistische staatskerkrechtelijke opvattingen van Neny, Cobenzl en Jozef II.

Bovendien wint vanaf 1750 de opvatting, dat onderwijs zuiver staatsaangelegen-

109. Dat er een rechtstreeks verband zou bestaan hebben tussen dit verval en anderzijds het onderdrukken van het jansenisme aan de faculteit, de aanvaarding van de bul Unigenitus en het zich conformeren naar de Romeinse, 'ultramontaanse' eisen, is een stelling die sinds H. PIRENNE burgerrecht verworven heeft (*Histoire de Belgique*, V (2e dr; Brussel, 1926) 302 vlg.) Men wordt voorzichtig met het hanteren ervan, wanneer men constateert dat zij teruggaat op de achttiende-eeuwse jansenistische literatuur. J. Le Plat, de *Nouvelles Ecclésiastiques* en andere jansenistische propagandaliteratuur leggen steeds een direct verband tussen de invoering van Unigenitus en het verval van Leuven. Zie b.v. de *Nouvelles Ecclésiastiques* van 12 maart 1780, 41; 20 maart 1781, 48; 13 november 1782, 184. We hebben de indruk dat negentiende-eeuwse liberale historici en H. Pirenne deze uitleg voor de 'achterlijkheid' van Leuven wat te gemakkelijk hebben overgenomen. De werkelijke redenen zullen wellicht complexer geweest zijn.

heid is, steeds meer veld. 'Le seul doute sur l'autorité exclusive du souverain pour la législation sur la direction des études, sur l'ordre public, sur la discipline et la police d'une université, est par soi injurieux et d'une dangereuse conséquence', zo heet het reeds in 1758¹¹⁰. Het corporatieve en gecompliceerde karakter van de middeleeuws aandoende organisatie van de faculteit en vooral haar verregaande autonomie, leken de centralistische regering niet enkel een hindernis voor het aanpassen van de faculteit aan haar opvattingen, maar een anachronisme en een kwaad in-se. De aanstelling van een koninklijke commissaris voor de universiteit, het introduceren van regeringsgezinde professoren, het opschorten van het coöptatierecht van de regenten en tenslotte het opdringen van bepaalde regenten volgen elkaar op van 1754 tot 1784. Parallel daarmee verscheen een reeks decreten die elke uiting van 'ultramontanisme' aanvankelijk laakten en later bestrafden.

Vanaf ca. 1770 werden systematische hervormingsplannen voor de organisatie en de programma's van de theologische faculteit opgesteld door regeringsgezinde leden van de universiteit of door leden van de Geheime Raad. Een leerstoel in de kerkgeschiedenis werd ingevoerd. Onder Jozef II werden vanuit Wenen radicale maatregelen gedictieerd. De vervanging van de faculteit der theologie door een Seminarie-Generaal, in 1786, was het logische sluitstuk van een lange evolutie. In de nieuwe instelling, klaar en hiërarchisch gestructureerd en volledig onder regeringscontrole, moest een nieuwe 'verlichte' clerus gevormd worden volgens het jozefistische herdersideaal: vrij van alle ultramontaanse vooroordelen, ruimdenkend, verdraagzaam en wars van elke 'esprit théologique' of scholastieke vitterij, een voorbeeld van actieve christelijke caritas, vol toewijding voor het staatsbelang en het openbaar nut.

110. Advies van de Geheime Raad aan de gevolmachtigde minister Cobenzl, 11 maart 1758, geciteerd bij VERHAEGEN, *Dernières années*, 172.

Zuid-Beveland. De historische geografie en de instellingen van een Zeeuws eiland in de Middeleeuwen

A. VERHULST

C. DEKKER, *Zuid-Beveland. De historische geografie en de instellingen van een Zeeuws eiland in de Middeleeuwen* (Assen: Van Gorcum en C^o, 1971, xxviii + 684 blz, 51 afb., foto's en kaarten, 1 kaart buiten tekst).

De rijke historiografie in verband met Zeeland is tot nu toe meestal vanuit een Walchers standpunt geconcipieerd. Het hier besproken werk, waarmede de auteur onlangs aan de gemeentelijke Universiteit van Amsterdam "cum laude" de graad van doctor in de letteren verwierf, mag een geografische en institutionele geschiedenis van Zeeland genoemd worden, gezien echter vanuit Zuid-Beveland. Niet alleen in dit opzicht betekent het een belangrijke vernieuwing en verrijking van onze kennis van de middeleeuwse geschiedenis van dit boeiende gewest. Door de nauwe verbinding van de historische geografie met de institutionele geschiedenis, tot nu toe enkel door wijlen S. J. Fockema Andreae nagestreefd, zet het werk van C. Dekker zich eveneens vernieuwend af tegenover de werken over Zeeland van rechtshistorici zoals Gosses of van geografen zoals Vlam en Gottschalk. Bovendien heeft Schr., op een vóór hem nooit zó systematisch en grondig aangewende wijze, gebruik gemaakt van de resultaten van de bodemkartering bij zijn reconstructie van de historisch-geografische ontwikkeling van het gebied.

Deze methodologische eigenschappen, samen met een reusachtig archivalisch bronnenonderzoek, waarvan de rijke oogst aan gegevens vaak ook regressief wordt aangewend om de schaarse gegevens uit vroegere eeuwen bruikbaar te maken en te interpreteren, verklaren grotendeels de originaliteit van dit werk en de vernieuwende draagwijdte van de inzichten waartoe het leidt, niet alleen op historisch-geografisch doch evenzeer op institutioneel gebied.

Inhoudelijk bestaat het werk uit twee grote luiken waarin enerzijds de geografische wordingsgeschiedenis en occupatie en anderzijds de kerkelijke, bestuurlijke en waterstaatkundige inrichting van Zuid-Beveland worden behandeld.

Het historisch-geografische luik is uit drie chronologisch opeenvolgende delen samengesteld, die ieder onderverdeeld zijn in hoofdstukken waarin de occupatiegeschiedenis van het gebied tijdens een bepaalde periode eerder systematisch wordt bestudeerd. Het eerste deel heeft tot chronologisch kader de eeuwen vóór de eerste bedijkingen, d.i. van het einde van de Romeinse tijd (dat samenvalt met het begin van de Duinkerke-II-transgressie) tot het begin van de elfde eeuw. Hierin worden achtereenvolgens de fysisch-geografische vorming van het land, de eerste menselijke occupatie en de rol van koning en abdijen hierbij, onderzocht. Het tweede deel is gewijd aan de studie van de grote bedijkingen die van het begin van de twaalfde tot het midden van de dertiende eeuw in Zuid-Beveland zoals elders langs de Noordzeekusten, bv. in Vlaanderen en Engeland, werden ondernomen. De aanleiding tot dit grootse werk waren de stormvloeden van 1014 en 1134 waarvan in een eerste hoofdstuk de chronologie en de gevolgen met betrekking tot Zuid-Beveland worden bestudeerd. De systematische bedijkingen zelf, hoofdzakelijk tijdens de twaalfde eeuw uitgevoerd, worden in een tweede hoofdstuk in geografische orde gereconstrueerd, terwijl een derde afzonderlijk hoofdstuk werd gewijd aan het voor Zuid-Beveland zo belangrijke bedijkings- en ontginningswerk van de Vlaamse Cisterciënserab-